

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та аспірантської
підготовки
Кафедра екологічного права і контролю

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: «Перспективи розвитку рекреаційної діяльності на приморських природно-заповідних територіях Одещини»

Виконала: студентка II курсу, групи МЗС-66
спеціальності 8.04010606
«Заповідна справа»
Рашкован Марія Василівна

Керівник
к.х.н., доц. Павленко Микола Юхимович

Рецензент к. геогр. н., доц. Приходько
Вероніка Юріївна

Одеса – 2016 рік

АНОТАЦІЯ

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Перспективи розвитку рекреаційної діяльності на приморських природно-заповідних територіях Одещини». Автор: Рашкован М.В.

Актуальність теми: У зв'язку із анексією Криму і втратою третини туристсько-рекреаційного потенціалу України зростає роль туристсько-рекреаційного потенціалу Одещини і виникає потреба розширеного і більш ефективного його використання. Одним із напрямків реалізації цього завдання є розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на приморських природно-заповідних територіях Одещини. Оцінка стану і перспективи розвитку такої діяльності розглядаються в магістерській роботі.

Метою магістерської роботи є визначення шляхів і заходів щодо підвищення ефективності використання туристсько-рекреаційного потенціалу приморських територій Одещини.

Об'єкт дослідження: об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) та туристсько-рекреаційні комплекси приморських територій Одещини.

Предмет дослідження: природні, історичні, археологічні, рекреаційно-оздоровчі і культурні ресурси морського узбережжя Одеської області та їх використання.

Методи дослідження: описовий, порівняльно-географічний, ландшафтний аналіз, картографічний, експертних оцінок, узагальнення.

Розроблені автором оцінки і рекомендації щодо використання рекреаційних ресурсів об'єктів ПЗФ можуть мати практичне застосування при розробці програм розвитку туристсько-рекреаційної діяльності в Одеській області.

Робота складається із змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків. Сторінок – 102; рисунків – 5; таблиць – 2; літературних джерел - 28.

Ключові слова: Одеська область, природно-заповідний фонд, туристсько-рекреаційна діяльність, туристсько-рекреаційний потенціал.

SUMMARY

Theme of master's qualifying work «Prospects for Recreational Activities in the Coastal Protected Areas of the Odessa Oblast». Author: M. Rashkovan

Actuality: In connection with the annexation of the Crimea and the loss of a third of tourist and recreational potential of Ukraine, the role of tourism and recreational potential of Odesa and there is a need for expanded and more effective use. One of the areas of implementation of this task is the development of tourist and recreational activities in coastal protected areas Odesa. Assessment and prospects of such activities are considered a master work.

The purpose of the master's work is to determine the ways and measures for improving the use of tourist and recreational potential of coastal areas Odesa.

Research object: objects of natural reserve fund (NRF) and tourist and recreational complexes coastal areas Odesa.

Subject of research: the natural, historical, archaeological, recreational and cultural and recreational resources of the coast Odessa region and their use.

Methods: descriptive, comparative geography, landscape analysis, mapping, peer review, synthesis.

The authors' evaluation and recommendations for the use of recreational resources protected areas may have practical applications in the development programs of tourism and recreational activities in the Odessa region.

The work consists of contents, introduction, four chapters, conclusions applications. Pages - 102, Figures - 5; tables - 2; literature - 28.

Keywords: Odessa region, nature conservation, tourism and recreational activities, tourist and recreational potential.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	7
ВСТУП	8
1 ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ	12
2 ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	20
2.1 Загальна характеристика сучасного стану природно-заповідного фонду Одеської області.....	20
2.2 Дунайський біосферний заповідник.....	22
2.3 Нижньодністровський національний природний парк.....	26
2.4 Національний парк «Тузловські лимани».....	30
2.5 Тилігульський регіональний ландшафтний парк.....	34
3 НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ.....	37
3.1 Нормативно-правове забезпечення організації та розвитку туризму..	37
3.2 Правові засади використання і охорони курортів та лікувально- оздоровчих об’єктів	41
3.3 Нормативно-правове забезпечення використання і охорони рекреаційних територій.....	56
4 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	64
4.1 Стан та проблеми використання туристично-рекреаційних ресурсів..	64
4.2 Перспективи розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах приморських територій Одещини.....	74
ВИСНОВКИ.....	97
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	101
ДОДАТКИ.....	104

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АПК – агропромисловий комплекс;
БЗ – біосферний заповідник;
ВКУ – Водний Кодекс України;
ВРЦ – величина рекреаційної цінності;
ДБЗ – Дунайський біосферний заповідник;
ЗКУ – Земельний кодекс України;
ЛКУ – Лісовий Кодекс України;
ЛРР – ландшафтно-рекреаційні райони;
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я;
МТК – міжнародний транспортний коридор;
НПП – національний природний парк;
ПЗ – природний заповідник;
ПЗФ – природно-заповідний фонд;
РД – рекреаційна діяльність;
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

ВСТУП

З метою підтримання загального екологічного балансу у світі та збереження природної різноманітності ландшафтів і генофонду тваринного і рослинного світу у будь-якій державі існує система охоронюваних територій, на яких максимально зберігається їх природний стан або максимально наближений до такого. Ці території знаходяться під особливою охороною держави. В Україні вони становлять природно-заповідний фонд, а правові основи їх організації, охорони та використання регулюються Законом України «Про природно-заповідний фонд України».

Природно-заповідні території та об'єкти з додержанням вимог, встановлених чинним законодавством України можуть використовуватися: у природоохоронних цілях; науково-дослідних цілях; оздоровчих та рекреаційних цілях; освітньо-виховних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

Рекреаційна діяльність на території ПЗФ є прямою інвестицією в економічний розвиток регіону. Вона здійснюється шляхом створення сприятливих умов для відпочинку відвідувачів, включає різноманітне облаштування екологічних та туристичних маршрутів, а також зон відпочинку; організацію екологічних таборів для школярів та молоді; залучення місцевого населення до рекреаційної діяльності.

Завдяки стрімким темпам росту наприкінці ХХ століття туристична галузь стала однією із найбільш потужних галузей світової економіки. Саме туризм часто є каталізатором, що стимулює як активний розвиток окремих галузей економіки, так і соціально-економічний розвиток окремих країн. Усе це свідчить про те, що в туристичній галузі, завдяки її значному впливу на економічний і соціальний розвиток країни, повинна знаходити реалізацію державна політика, а також вона повинна знаходитися під пильним контролем громадськості.

Стрімкий розвиток туризму, його перетворення в суспільно-значимий соціально-економічний феномен обумовлює особливу актуальність проблем ефективної організації туристичної діяльності та використання туристичних ресурсів.

Відповідно до «НД» стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає:

- у створенні конкурентоспроможного на внутрішньому і світовому ринках національного туристичного продукту, здатного з максимальною повнотою задовольнити потреби населення України;

- розширення внутрішнього туризму та постійного зростання в'їзного туризму;

- забезпеченні на цій основі комплексного розвитку туристичних центрів і курортних територій;

- збереженні та відтворенні природного середовища та історико-культурної спадщини.

Регіональна (локальна) туристична політика здійснюється в контексті загальної національної політики і в максимальному ступені враховує специфіку туристського пропозиції і попиту, сучасний і прогнозований рівень розвитку туризму в регіонах та окремих центрах.

Рекреаційний комплекс є одним із найважливіших секторів господарства Одеської області. Одеська область і, в першу чергу, її приморська смуга має високий рекреаційний природно-ресурсний потенціал, який створюють: теплий клімат, морські пляжі, лікувальні грязі, джерела мінеральних вод, привабливі краєвиди, мисливські та рибальські угіддя, унікальні природні комплекси, що включають водно-болотні угіддя, акваторії лиманів, озер, моря. Сприятливе географічне положення, розвинута мережа внутрішніх та міжнародних транспортних магістралей і туристичної інфраструктури, багата культурна спадщина, наявність різноманітних рекреаційних ресурсів дозволяє Одещині посідати друге місце після

Кримського регіону з популярності у виборі пляжного, лікувального та оздоровчого, пізнавального відпочинку.

Актуальність теми: Розвиток туризму в Одеській області є дуже актуальною темою в наш час. Адже, Одеська область має потужний рекреаційний потенціал. Підвищення ефективності використання курортного потенціалу за рахунок реконструкції старих курортних закладів та будівництво нових, на базі сьогоденних можливостей, може дати значні економічні та соціальні результати розвитку туристичної бази Одещини. Досліджуючи дану тему, я проаналізувала як туристичні центри області є найбільш привабливими для туристів, також визначила перспективи розвитку туризму Одещини.

Метою магістерської роботи є визначення шляхів і заходів щодо підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу приморських територій Одещини шляхом розвитку рекреаційної діяльності на приморських природно-заповідних територіях.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні завдання:

а) оцінити сучасний стан природно-заповідного фонду Одеської області та особливостей його формування і розвитку на прикладі головних природоохоронних об'єктів області: Дунайського біосферного заповідника, Нижньодністровського національного природного парку, національного природного парку «Тузловські лимани» та Тилігульського регіонального парку;

б) провести аналіз сучасного стану туристично-рекреаційної діяльності на приморських територіях Одещини і, зокрема, на об'єктах природно-заповідного фонду;

в) провести аналіз природно-заповідного фонду Одеської області з акцентом на приморські території;

г) охарактеризувати рекреаційно-природний потенціал морського узбережжя Одеської області та його використання.

Робота складається із змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Перший розділ присвячений характеристиці природно-заповідного фонду як об'єкту правової охорони та використання. У другому розділі подається характеристика природно-заповідного фонду Одеської області. У третьому розділі розглядається нормативно-правове забезпечення організації туристично-рекреаційної діяльності розвитку. У четвертому розділі викладений аналіз стану і перспектив розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах приморських територій Одеської області.

1 ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Природно-заповідний фонд – це ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища (ч. 2 преамбули Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Правова охорона та раціональне використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України здійснюється на підставі норм законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України» та інших нормативно-правових актів.

Законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду – це сукупність науково-обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які визначають правовий статус, призначення цих територій та об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення їх природних комплексів (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» до природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти і штучно створені об'єкти.

До природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України відносяться:

- біосферні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в

природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів (ст. 17 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки (ст. 15 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- національні природні парки – природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність (ст. 20 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- регіональні ландшафтні парки – природоохоронні, рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення (ст. 23 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- заказники, якими оголошуються природні території (акваторії) загальнодержавного або місцевого значення з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів (ст. 25 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Вони поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні,

ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- пам'ятки природи, якими оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані, можуть бути загальнодержавного або місцевого значення (ст. 27 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Вони поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- заповідні урочища, якими оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані, місцевого значення (ст. 29 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

До штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду України відносяться:

- ботанічні сади, які створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи, місцевого значення (ст. 31 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- дендрологічні парки, які створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання, мають місцевого значення (ст. 33 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- зоологічні парки, мають місцевого значення, метою утворення яких є організація екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій

рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі (ст. 35 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»);

- парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, якими оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях, мають місцеве значення (ст. 37 Закону України «Про природно-заповідний фонд України») [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення.

Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду України, його заповідні категорії, загалом, відповідають міжнародним концепціям заповідної справи.

Правові засади функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду закріплені у ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України». У даній статті зазначено, що завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заказників, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків визначаються у положеннях про них, які розробляються відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» і затверджуються:

- центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

- органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо територій та

об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. Завдання, особливості природоохоронного режиму пам'яток природи та заповідних урочищ визначаються на основі Закону України «Про природно-заповідний фонд України» безпосередньо в їх первинних облікових документах.

Природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, а також ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки загальнодержавного значення є юридичними особами.

Ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва відповідно до законодавства України можуть бути визнані юридичними особами.

Згідно зі ст. 39 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях устанавлюються охоронні зони.

У разі необхідності охоронні зони можуть устанавлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на основі спеціальних обстежень ландшафтів та господарської діяльності на прилеглих територіях.

Важливим механізмом, спрямованим на вирішення завдань заповідної справи, за достатньо скрутних економічних умов в державі, як засвідчила практика, є передбачене Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 55) резервування цінних для заповідання територій. Таке резервування проводиться з метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних природних територій та об'єктів

до прийняття у встановленому порядку рішень про оголошення цих територій та об'єктів складовими частинами природно-заповідного фонду держави і виділення необхідних для цього коштів.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених Законом України «Про природно-заповідний фонд України» та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися:

- у природоохоронних цілях;
- у науково-дослідних цілях;
- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;
- в освітньо - виховних цілях;
- для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

Зазначені основні види використання, а також заготівля деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство та інші види використання можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів (ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу.

Регіональні ландшафтні парки, зони – буферна, антропогенних ландшафтів, регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності

Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України.

Ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття Закону України «Про природно-заповідний фонд України», не підлягають приватизації.

У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання.

Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення є законодавчо визначеною категорією земель у ст. 19 Земельного кодексу України.

На підставі ст. 7 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» землі природно-заповідного фонду України, а також землі територій та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську цінність і є відповідно до статті 6 цього Закону об'єктами комплексної охорони, належать до земель природоохоронного та історико-культурного призначення.

На землях природоохоронного та історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

На використання земельної ділянки або її частини в межах природно-заповідного фонду може бути встановлено обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором. Обмеження (обтяження) підлягає державній реєстрації і діє протягом строку, встановленого законом або договором.

Завдані обмеженням (обтяженням) у землекористуванні втрати підлягають відшкодуванню згідно із Земельним кодексом України.

У п. 4 Положення про Зелену книгу України, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року № 1286, одним із шляхів охорони природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги, визначено створення на місцевостях, де існують угруповання, біосферних заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі транскордонних.

У свою чергу, серед заходів щодо охорони об'єктів Червоної книги України також значну роль відіграє створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Так, відповідно до ст. 11 Закону України «Про Червону книгу України» охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу передбачає розведення їх у спеціально створених умовах (зоологічних парках, розплідниках, ботанічних садах, дендрологічних парках тощо).

Перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення.

Основні напрями розвитку заповідної справи і збереження біоресурсів, а також заходи, спрямовані на їх реалізацію, передбачають:

- створення оптимальної репрезентативної мережі природно-заповідного фонду України;
- резервування у процесі земельної реформи цінних для заповідання природних територій та об'єктів (п. 31 Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98-ВР) [2].

2 ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Загальна характеристика сучасного стану природно-заповідного фонду Одеської області

Природно-заповідний фонд Одеської області — природні комплекси й об'єкти на території Одеської області, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну й іншу цінність і виділені з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища [3].

На даний час у складі природно-заповідного фонду Одеської області налічується 123 об'єкта, з них 16 мають загальнодержавне значення і 107 місцеве. Їх загальна площа становить 4,57% від площі області, що нижче середнього показника по Україні, який становить 6,05 % (перелік природно-заповідних об'єктів Одеської області наведений в Додатку 1) [4].

Природно-заповідний фонд Одеської області, зокрема, включає (рис. 2.1) :

- 1 - біосферний заповідник - "Дунайський"(50252,9 га);
- 1 – національний природний парк - "Нижньодністровський" (21,3 тис. га);
- 8 - заказників загальнодержавного (від 128 до 8397 га) і
- 27- місцевого значення (від 8,4 до 3176 га);
- 4 - заповідні урочища (від 1611 до 7620 га);
- 2 - регіональні ландшафтні парки (1366 та 13954 га);
- 2 - пам'ятки природи загальнодержавного й 58 – місцевого значення [5].

2.2 Дунайський біосферний заповідник

Дунайський біосферний заповідник (ДБЗ) — самостійна природоохоронна та науково-дослідна установа. Розташований на крайньому південному заході України, на території Кілійського району Одеської області.

Загальна площа дельти Дунаю становить біля 5640 км², в тому числі 1200 км² припадає на українську частину. ДБЗ, площею 50252,9 га, займає її приморську зону.

ДБЗ почав своє існування як філія Чорноморського заповідника в 1973 році.

В 1981 році на базі Дунайської філії Чорноморського заповідника було створено заповідник «Дунайські плавні».

ДБЗ створений Указом Президента України в 1998 році на базі природного заповідника «Дунайські плавні» [6].

Сучасне зонування ДБЗ: заповідна зона (15134,27 га) – приморська частина дельти Кілійського гирла (на базі території колишнього природного заповідника “Дунайські плавні”) та східна частина о. Стамбульський; зона регульованого заповідного режиму (7234,56 га) – Стенцівсько Жебриянівські плавні; буферна зона (19049,19 га) – частина дельти Кілійського гирла, південна частина о. Єрмаків та ділянка Чорного моря; зона антропогенних ландшафтів (8834,88 га) – вершина водосховища Сасик, Джантшейський лиман, Жебриянська гряда, північна частина о. Єрмаків та частина дельти Кілійського гирла та територія рибних ставків в районі с. Ліски (Додаток 2, рис. 2.2.1) [7].

Рішенням ЮНЕСКО від 02.02.1999 Дунайський біосферний заповідник НАН України отримав міжнародний сертифікат біосферного резервату.

ДБЗ має перспективу розширення на всі найцінніші водно-болотні угіддя Українського Придунав'я (верхів'я лиману Сасик,

озеро Кугурлуй тощо), що передбачене відповідною Програмою розвитку заповідної справи в Україні на 2001-15 роки.

Клімат заповідника помірно континентальний з відносно короткою і теплою зимою та тривалим жарким літом. Зима найчастіше триває з середини грудня по першу декаду березня. Літо починається у першій декаді травня та триває до третьої декади вересня. Середньомісячна температура найспекотнішого місяця (липня) становить 23°C з абсолютним максимумом в 39°C. Середньомісячна температура січня коливається від -1°C до -5°C.

Рельєф заповідника рівнинний, поверхня майже горизонтальна з невеликим підвищенням в північній частині. Найбільш високими природними елементами території є піщані дюни Жебріянської гряди, приморські та прируслові гряди. За останні десятиріччя в результаті складування ґрунту від інтенсивних днопоглиблювальних робіт в північній частині дельти в районі порту Усть-Дунайськ виникли штучно підвищені рельєфні елементи.

Ґрунти дельти сформувалися на базі річкового алювію та морського піщаного субстрату в результаті дерново-лучного процесу в умовах сильного та тривалого зволоження. Для дельтових угідь найхарактерніші лучні, лучно-болотні, болотні ґрунти та солончаки. За механічним складом вони, переважно, важкосуглинисті та глинисті. На болотні ґрунти в дельті, природно, приходяться найбільші площі. Формуються вони практично на всіх занижених ділянках.

Флора ДБЗ нараховує близько 950 видів судинних рослин, які належать до 371 роду та 97 родин. Серед них значно переважають трав'янисті види (96,7%). Основне ядро видового складу рослин утворює літоральний флористичний комплекс. Спектр провідних родин складають Айстрові, Злаки, Бобові, Осокові, Хрестоцвітні, Лободові, Гвоздичні, Губоцвітні, Гречкові, Зонтичні, Жовтецеві, Шорстколисті, на яких припадає більше половини всіх видів.

В екологічному аспекті у складі флори заповідника переважають мезофіти (23,3%), ксеромезофіти (21,0%), мезоксерофіти (17,0%) та гігрофіти (13,2%). Вони складають рослинність трав'яних боліт та болотистих лук, які займають в заповіднику найбільші площі.

У складі флори заповідника налічується 65 ендемічних видів чорноморсько-каспійського ендемічного комплексу. Вони відносяться до 44 родів та 21 родини. 16 видів рослин занесені до Червоної книги України. В заповіднику знаходяться найбільші в Україні зарості водяного горіха плаваючого та меч-трави болотної.

Значним числом представлені адвентивні види — 13,3%. Вони, головним чином, приурочені до меліорованих земель, а також в значній кількості трапляються на алювіальних ділянках приморських гряд.

Основним компонентом рослинного покриву біосферного заповідника є болотна рослинність, яка займає більше половини його території. Друге місце належить водній рослинності.

Лісова рослинність заповідника є характерним елементом плавнів дельти Дунаю, хоч і не займає в ній значних площ. В її складі переважають різні види верб. Серед них найзвичайніші верба біла та верба ламка. Чагарникова рослинність, як і лісова є також характерним елементом дельти. Вона поділяється на чагарникову заплаву та чагарникову приморську. Найхарактернішим видом чагарникової приморської рослинності є обліпіха крушиновидна. Її зарості в заповіднику найбільші серед природних в Україні. Солонцева та солончакова рослинність не є характерним елементом плавнів Дунаю і представлена досить незначними площами.

Для території заповідника на сьогодні відомо 39 видів грибів, які належать до 21 роду. Це далеко не повний їх список, тому, що детальні мікологічні обстеження даної території практично не проводились.

По кількості видів фауни дельта Дунаю є чи не найбагатшим місцем у сучасній Європі. Досить повно тваринний світ представлений і на території Дунайського біосферного заповідника.

Для заповідника відомо 1937 видів комах, серед яких 40 занесено до Європейського червоного списку та Червоної книги України. Причому, згідно з оцінками експертів, це лише менше половини всіх видів комах, що реально мешкають на його території. Загальна кількість останніх оцінюється в 5,5 тисяч. Цікаво, що серед виявлених для заповідної території видів комах 7 є новими для науки.

Фауна риб заповідника нараховує 90 видів, які належать до 30 родин. При цьому в заповідних водах зустрічаються всі 7 видів риб із Європейського червоного списку. А серед 32 видів риб, занесених до Червоної книги України, тут мешкає 15. Серед них і білуга — найбільша серед риб, що мешкають в прісних водах. Особливу роль Дунай, в тому числі і заповідна акваторія, відіграють для збереження чорноморських стад прохідних осетрових риб. Серед всіх річок Чорноморського басейну тільки в Дунаї ще зберігся їх природний нерест. Промислові запаси основних видів річкових риб після широкомасштабного обвалування пойми в 1960-70-х роках, що призвело до втрати близько 30 тисяч га нерестилищ, значно скоротилися.

Фауна земноводних заповідника та найближчих прилеглих територій нараховує 11 видів та 11 підвидів, які належать до 2 рядів, 6 родин і 6 родів.

Плазунів для заповідних територій відомо 5 видів та 6 підвидів, які належать до 2 рядів, 3 родин і 5 родів.

Серед земноводних найчисельнішими є озерна та їстівна жаби, звичайна квакша та дунайський тритон, а серед плазунів — болотна черепаха та звичайний вуж. Серед цієї групи тварин види, що занесені до Європейського червоного списку та Червоної книги України в заповіднику відсутні.

Найчисельнішою та найважливішою як в природоохоронному, так і екологічному та економічному плані групою хребетних тварин заповідника є птахи. Тільки з 1983 року їх на теперішній території біосферного заповідника відмічено 257 видів, що становить біля 63% орнітофауни

України. А всього в дельті Дунаю за весь час спостережень зареєстровано понад 320 видів птахів. Звичайно, зустрічі значної кількості з тих, що ще не відмічені на заповідній території досить ймовірні. Про далеко неповний існуючий список орнітофауни заповідника свідчить реєстрація на розташованому приблизно за 22 км в морі від його морського кордону острові Зміїному 236 видів птахів, не менше 20 з яких невідомі для заповідника.

Ссавці в заповіднику представлені 42 видами. Серед них 6 (14,3 %) занесено до Європейського червоного списку та 13 (31,0 %) — до Червоної книги України. Для деяких з них — таких як норка європейська та кіт лісовий дунайські дельтові угіддя є дуже важливими для їх виживання в європейському масштабі. Окремі види ссавців на заповідній території мають певне мисливське та промислове значення. Їх раціональна експлуатація доцільна в відповідних зонах заповідника. Це, в першу чергу, ондатра та свиня дика [6].

2.3 Нижньодністровський національний природний парк

Серед територій і об'єктів природно-заповідного фонду України в Одеській області важливе місце посідає Нижньодністровський національний природний парк (Нижньодністровський НПП) - установа, створена відповідно до Указу Президента України від 13.11.2008 № 1033 «Про створення Нижньодністровського національного природного парку» з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових та унікальних природних комплексів пониззя ріки Дністер.

Ядром національного парку стало заповідне урочище Дністровські плавні площею 7620 га створене відповідно рішенням Одеської обласної ради 1 жовтня 1993 року.

Нижньодністровський НПП розташований в межиріччі р.Дністер та р. Турунчук та гирловій частині р.Дністер, в долині.

Займає територію оторочену на півночі правим берегом р.Турунчук, корінними глиняними берегами долини Дністра та Дністровського лиману на заході та сході, та акваторією Дністровського лиману на півдні. Територія парку простягається на 30 км з північного заходу на південний схід, та близько 14 км із заходу на схід. Довжина по периметру сягає близько 140 км.

На території Нижньодністровського НПП відповідно до природоохоронного законодавства виділяються такі зони (Додаток 3, рис. 2.3.1):

- заповідна зона – призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів;
- зона регульованої рекреації - в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць;
- зона стаціонарної рекреації - призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів НПП;
- господарська зона - проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на Парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення Парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, що включені до складу Парку, на яких господарська діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників.

У геоморфологічному відношенні територія Нижньодністровського НПП є досить одноманітною. Рельєф заплави рівнинний і дещо зрізаний водотоками. Найбільш високо розташованими ділянками є прируслові гряди Дністра та Турунчука, які мають відносну висоту над меженним рівнем води від 0,5 до 3(5) м. Окрім того, позитивними елементами рельєфу у заплаві є також штучні підвищення — вали висотою від 0,5 до 2,5 м.

Клімат території формується під впливом як середземноморських, так і континентальних повітряних мас помірних широт, тому є перехідним між

морським та континентальним. Він характеризується малою кількістю опадів, значними коливаннями температури повітря, короткою зимою з частими відлигами, довгим та спекотним літом.

До заповідної зони парку входять типові ландшафти, такі як: низинні болота, заболочений ліс, безліса заплава, ділянки з домінуванням деревних порід, водної та коловодної рослинності. Територія водно-болотних угідь та зокрема прилиманні плавні, являють собою ділянки, що живляться вологою від густої мережі руслових водотоків. Важливим елементом ландшафту гирлової ділянки пониззя Дністра є плавневі озера.

Достатня кількість великих і різноманітних біотопів водно-болотного комплексу, розвинена мережа природних, штучних, постійних і тимчасових дельтових річок і водойм живлячих Дністровською водою територію Нижньодністровського НПП дають притулок та життєвий простір для більш ніж 1500 видам представників тваринного та рослинного світу. Крім природних і антропогенних біотопів водно-болотних угідь слід зазначити ще один тип природних біотопів для басейну Нижнього Дністра - це незначні залишки степових біоценозів на надзаплавних терасах ріки й Дністровського лиману. Їх загальна площа вкрай мала і не перевищує кількох сотень гектарів. Однак ці угіддя важливі як стації проживання ряду степових видів дрібних ссавців і птахів.

Різноманіття біотопів зумовлює багатство рослинного світу. На території парку визначено 566 видів судинних рослин, що належать до 294 родів, 92 родин. Флора території дельти володіє цілим рядом ознак і властивостей, що мають господарське значення. До рослин з корисними властивостями відносяться: кормові - 256 вид, лікарські - 365, медоносні - 166, перганосні - 10, декоративні - 178, харчові - 150, пряноароматичні - 6, технічні - 82, ефіроолійні - 111, жиросолійні - 120, фарбувальні - 87, сапоніноносні - 72. Бур'янові рослини налічують 199 видів, отруйні - 66 видів. До широко поширених рослин відносяться верби біла і трохтичинкова, ожина сиза, очерет звичайний, рогіз вузьколистий, війник наземний, пирій

повзучий, сусак парасольковий, водяний горіх, сальвінія плаваюча, ряска мала, рдесник пронизанолистий і гребінчастий, валліснерія спіральна, кушир темно-зелений, латаття біле, сама велика в Європі плантація глечиків жовтих та ін..

Масиви деревинних рослин розташовані на прируслових валах, р.Дністер, р. Турунчук, р.Глибокий Турунчук, уздовж північного берега Дністровського лиману.

На території Нижньодністровського НПП відмічено 31 рідкісний вид рослин з 28 родів та 24 родин. З них на рівні Одеської області охороняються 27 видів. До Червоної книги України занесено 10 видів рослин: сальвінія плаваюча; ситняг сосочко подібний; осока Лахеналія; осока житня; рогіз малий; пустельниця головчата; альдрованда пухирчата; руслиця угорська; плавун щитолистий; водяний горіх плаваючий.

Чотири види рослин занесено до Європейського червоного списку: пустельниця головчата, кушир донський, щавель український, кропива кийівська.

До Зеленої книги України включено п'ять формацій рідкісних водних рослин – глечика жовтого, латаття білого, плавуну щитолістого, сальвінії плаваючої та горіха плаваючого.

Завдяки унікальним природним умовам і збереженню типових ландшафтів, територія Нижньодністровського НПП характеризується надзвичайно високим різноманіттям фауни, яка налічує 1012 видів представників різних таксономічних груп.

В останні роки на території визначено: молюсків - 90 видів, комах - 554 види, риб; - 67 видів, амфібій – 9, рептилій - 6 видів, представників пташиного світу - 254 види; ссавців - 32 види (без рукокрилих).

Водно-болотні угіддя пониззя Дністра являє собою регіон з надзвичайно високим різноманіттям комах які завдяки своїй багатій чисельності являються важливим компонентом ценозів як найважливіший елемент харчових пірамід. Комахами харчуються багато тварин: риби, земноводні (у жаби до

95% її раціону), плазуни (ящірки поїдають до 10-20 комах на добу), птахи, ссавці (з яких є виключно комахоїдні – землерийки, кроти).

З 18 видів дрібних ссавців, поширені: білозубка мала та білочерева, рясоніжка мала та водяна, мідиця звичайна та мідиця мала. До Червоної книги України занесено 5 видів – рясоніжка мала, білозубка білочерева, хом`як звичайний, хом`ячок сірий та мишівка степова. Мишівка степова – вид що занесено до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи.

Загалом, теріофауна пониззя Дністра за останні роки представлена 39 видами ссавців без врахування таких, що утримуються в напіввільному випасі лані і муфлона. З них 20 занесені до Червоної книги України, зокрема: кіт лісовий, видра річкова, норка європейська, горностай, ховрах крапчастий та ін. До європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі - 3 види: нічниця ставкова, вухань звичайний, видра річкова.

Виходячи з унікальності території по свому біорізноманіттю, що зберігся в оточенні промислово-освоєних районів Одещини, дельта Дністра, де розташовано Нижньодністровський національний природний парк, являється природним багатством світового надбання [8].

2.4 Національний природний парк «Тузловські лимани»

Парк розташований на південному заході Одеської області, в Татарбунарському районі. Площа території становить 27 865 га, з них площа акваторії озер складає 22 891 га, акваторії Чорного моря – 883 га, пісчаної коси - 584,3 га, заболочених земель – 964 га, площа лісного фонду – 789,7 га. Територія заповідної зони складає 2022 га. На сході межує з адміністративною територією Білгород-Дністровського району, з південного сходу і півдня омивається водами Чорного моря, на заході - водами

Сасикського лиману, на північному заході і півночі границя проходить по територіям 10 селищних рад Татарбунарського району.

До складу його території включені: акваторія озер Бурнас, Солоне, Алібей, Хаджидер, Мартаза, Магалецьке, Шагани, Карачаус, Будури, Малий Сасик і Джантшейське, причорноморська коса, гирлові заболочені ділянки річок Алкалія, Хаджидер та малих річок, що впадають до озер Шагани і Карачаус, лісове урочище «Лебедівка» (Додаток 4, рис. 2.4.1).

Територія парку відповідно до природоохоронного законодавства поділяється на такі зони:

- заповідна зона;
- зона регульованої рекреації;
- зона стаціонарної рекреації;
- господарська зона.

На території заповідної зони «Тузловські лимани» забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, а саме: будівництво споруд, шляхів, розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянка транспорту, проліт літаків та вертольотів нижче 2000 метрів на землю, геолого-розвідувальні роботи, розробки корисних копалин, усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, мисливство, рибальство, туризм.

В межах зони регульованої рекреації проводиться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення. На території цієї зони забороняється: рубка лісу, будівництво промислових, господарських і житлових об'єктів, не пов'язаних з діяльністю парку, промислове рибальство, мисливство, розведення вогнищ поза відведеними для цього місцями, порушення режиму прибережних смуг та водоохоронних зон, використання катерів та човнів з двигунами, за винятком спеціальних уповноважених на здійснення державного контролю органів державної влади, а також рятувальних служб.

У зоні регульованої рекреації дозволяється: регульований збір грибів, плодів, обладнання туристичних та екологічних стежок, організація природоохоронної пропаганди, короткотривалий відпочинок населення, здійснення любительського і спортивного рибальства.

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. В цій зоні можуть створюватися рекреаційні, туристичні комплекси.

В межах господарської зони проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, що включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів, біосферних заповідників та за погодженням науково-технічної ради парку.

Парк знаходиться у степовій зоні. Переважна більшість території розташована у степовій зоні. Виходячи з цього на території парку зустрічається більшість степових видів рослин, серед яких переважають трав'янисті види (більше 90%), що пристосовані до умов середнього зволоження та посухи. Спектр провідних родин складають айстрові, злакові, бобові, осокові, хрестоцвітні, лободові, гвоздичні, губоцвітні, гречкові, зонтичні, жовтецеві, шорстколисті тощо.

В районі низовини характерна лучна рослинність, що займає рівнинні ділянки прируслових та заплавних гряд і представлена угрупованнями болотистих, засолених, справжніх та остепнених лук, трав'яних боліт та болотистих лук. Болотна рослинність (очерет, рогіз) є характерним елементом плавнів Дунаю та приозерної рослинності. Солонцева та солончакова рослинність представлена досить незначними площами.

Значне місце у флорі області належить водній рослинності. Вона представлена невикоріненими вільноплаваючими, викоріненими зануреними, викоріненими з плаваючими листками та повітряноводними формами.

Зазвичай зустрічаються тостера (морська трава), філофора (червона водорість), харові та інші водорості. В товщі води також численні дуже дрібні одноклітинні водорості (фітопланктон). Особливо розвинені діатомові водорості та динофлагелянти. Чисельність і біомаса планктонних водоростей найбільш висока в поверхневому шарі води, досягає в літній період декількох десятків мільйонів клітин на літр води.

Область має велику кількість рослин, в тому числі рідкісні, які занесені до Червоної книги України. Із «червонокнижних» видів тут охороняються, зокрема, сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий, плавун щитолистий, меч-трава болотна, альдрованда пухирчаста, зозулинець болотний, коручка болотна і чемерицеподібна, білоцвіт літній, гвоздика бессарабська, ковила дніпровська, золотобородник цикадовий та ін.

На даній території зустрічаються 243 види птахів 19 родів, з них 28 занесено до Червоної книги України.

Найчисленнішими серед птахів, що гніздяться, є крячки: рябодзьобий (7,4 тис. пар), річковий (1,8 тис. пар) і малий (70 пар), а також мартин жовтоногий (960 пар) і чоботар (284 пари). На лиманах Тузловської групи відмічено такі види птахів з Червоної книги України як кулик-довгоніг (25 пар), пісочник морський (20 пар), кулик-сорока (6 пар), казарка червоновола (2,5 ти. особин) та ін. Місцями сезонних скупчень водно-болотяних птахів (до 120 тис. особин) є власне озера та прилеглі до них агроценози. У міграційних скупченнях найчастіше та у найбільшій кількості представлені гуска білолоба (50 тис. особин), крижень (25 тис. особин), попелюх (20 тис. особин), мартин жовтоногий (18 тис. особин), побережник чорногрудий (5,5 тис. особин), лебідь-шипун (1150 особин) і чоботар (1,3 особин).

Тузловська група лиманів межує з Тузловським пересипом, а також прибережна акваторія моря є місцем масової зимівлі гідрофільних птахів. Регулярні, протягом багатьох років зимові обліки показали, що в зоні Тузловських лиманів щорічно зимує більше 50 видів гідрофільних птахів. Білолобий гусак, наприклад, зимує в кількості 20 000 особин, а в окремі роки

– і більше. Найбільш численні серед зимуючих птахів – качки. Основну частину в обліках становить чернь червонодзьоба – близько 50 000 особин. В окремі роки у зоні Тузловських лиманів чисельність його доходила до 100 000 особин. На чисельність і розміщення зимуючих птахів впливають різні фактори, основним серед них є втручання людини.

Багата і різноманітна природа Тузлівських лиманів. Загальна кількість видів птахів, що тут живуть (zareєстрованих протягом цілого року) - більше 200, що перевищує 50% всієї орнітофауни України. Саме цей факт є важливим аргументом на користь того, що Тузлівські лимани – унікальна територія [9].

2.5 Тилігульський регіональний ландшафтний парк

Тилігульський лиман знаходиться на межі Миколаївської та Одеської областей і вважається одним з найчистіших лиманів Північно-Західного Причорномор'я. Його довжина сягає 60 км, ширина - до 4,5 км, максимальна глибина - 21 м, прозорість води - до 7 м. Це найглибший і найпрозоріший лиман нашого регіону, який відділений від моря широким піщаним пересипом. Їх з'єднує лише штучно створений канал. Як унікальний природний комплекс Тилігульський лиман включено до переліку водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів. У 1995 році з метою збереження та раціонального використання узбережжя і прилеглих акваторій лиману в межах Березанського району Миколаївської області було створено регіональний ландшафтний парк “Тилігульський” загальною площею 8195,4 гектара [10].

У верхів'я лиману впадає річка Тилігул. Це найглибший і найпрозоріший лиман нашого регіону, який відділений від моря широким піщаним пересипом. Їх з'єднує лише штучно створений канал.

Вражає ландшафтне багатство. Піщані коси й острови, заливні луки,

очеретяні зарості, степові ділянки, байрачні ліси, акваторія сприяють біологічному різноманіттю. Флора налічує 624 види рослин, з яких 22 види занесені до Червоних книг – національної, міжнародної. В лимані виявлено 208 видів водоростей. Орнітофауна лиману налічує біля 200 видів. Фауна теж різноманітна: 30 видів риб, 5 – земноводних, 7 – плазунів, 26 – савців, безліч видів безхребетних. Близько 40 видів хребетних тварин занесені в Червону книгу України – це полози – жовточеревий і Палласів, горностай, борсук, тхір степовий, косар, коровайка, чапля жовта, орлан білохвіст, ходуличник, пісочник морський, кулик-сорока і багато інших. На лимані зустрічається більше 100 видів живих істот, які охороняються Бернською та Боннською конвенціями, занесені в Європейський Червоний список і регіональний охоронний список Миколаївської області. Тилігульський лиман постановою Кабінету Міністрів України включений до списку водно-болотяних угідь міжнародного значення і має статус території, важливої для мешкання водоплавних птахів.

На Тилігульському лимані зустрічається близько 280 видів птахів, з яких 116 гніздяться, 233 мігрують, а 123 живуть взимку. З них 47 видів внесені до Червоної книги України та інші природоохоронні списки. Тут гніздиться огара, малий баклан, жовта чапля, косар, кулик-ходуличник, зустрічаються і дрохви, через лиман також проходить міграційний шлях птахів. При перельотах вони тут зупиняються, знаходять їжу, формуються у зграї. «Рослинне» життя парку теж багате – тут росте грецький пролісок (ще його можна зустріти тільки на островах Егейського моря), пізньоцвіт анкарський (росте переважно в Туреччині, але характерний тим, що квітне коли йому надумається, – наприклад, цього року зацвів на Тилігулі в січні), леонтиця одеська, тюльпан Шренка, багато видів ковили. Окрім цього на Тилігульському лимані є лікувальні грязі, які широко використовуються для лікування опорно-рухового апарату, нервової системи, захворювань шкіри та ін. Їх запаси перевищують 14 мільйонів тонн, вважаються найбільшими не тільки в Україні, але і в СНД. Тилігульські грязі могли б перетворити цю

місцевість на могутню курортну і лікувальну зону.

На території парку знаходяться також археологічні пам'ятники, поселення і кургани, датовані XVI – XIII ст. до н.е.

Регіональний ландшафтний парк «Тилігульський» – це об'єкт природно-заповідної фундації України місцевого значення, який, згідно з Законом України, охороняється як національне надбання і розглядається як складова частина світової системи природних територій і об'єктів, які знаходяться під особливою охороною. З 2003 року парк включений до програми Регіонального орнітологічного моніторингу (РОМ).

Його флора і фауна ще недостатньо вивчені і використані. Парк ще розвиватиметься. Поки наукові і адміністративні співробітники працюють над удосконаленням своїх досліджень, піклуються про охорону природного куточка, Тилігульський лиман і степ живуть своїм життям. Кожну зиму рослини, живі істоти завмирають на якийсь час або ховаються від холодів, щоб вижити, весною – прокидаються, проростають, в'ють гнізда і будують заново будиночки, щоб все почати спочатку: дати потомство, витримати до дозрівання на сонці зернятка і продовжити своє життя [11].

3 НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗВИТКУ

3.1 Нормативно-правове забезпечення організації та розвитку туризму

Основою організації та стійкого розвитку туристичної діяльності в нашій державі є відповідна нормативно-правова база. Вона регулюється відповідними нормами як спеціального, так і загального законодавства.

До норм загального законодавства належать: Конституція України, якою закріплені основні права і свободи людини, їх гарантії; Закони України - "Про захист прав споживачів", що є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її майнового та природного середовища; "Про порядок виїзду із України і в'їзду в Україну громадян України"; "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"; "Про страхування"; "Про рекламу"; "Про державний кордон України"; "Про охорону навколишнього природного середовища"; "Про правовий статус іноземців"; "Про підприємництво"; "Про підприємства в Україні"; "Про охорону культурної спадщини" тощо [12].

Стосовно спеціального законодавства, тут правову базу діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм" від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму.

Цим Законом визначено основні принципи державної політики в туристичній сфері [13]:

- забезпечення доступності для всіх громадян, у першу чергу для інвалідів, ветеранів війни та праці, учасників бойових дій, дітей, жінок репродуктивного віку, хворих на туберкульоз тощо;
- врахування попиту населення при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку туризму;
- економічного та раціонального використання ресурсів і забезпечення їх належної охорони;
- сприяння перетворенню туристичного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки;
- законодавчого та нормативно-правового визначення умов та порядку організації діяльності туристичної галузі.

Згідно із Законом України "Про туризм" основними напрямками державної політики в сфері організації та розвитку туризму є [13]:

- залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем, організація оздоровлення населення;
- забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;
- створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;
- захист прав та інтересів держави в галузі туризму;
- створення сприятливого для розвитку туризму податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів контролю;
- створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму;

- запровадження пільгових умов для організації туристичної та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків, молоді, інвалідів та малозабезпечених верств населення;
- заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;
- встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;
- впровадження системи статистичної звітності суб'єктів туристичної діяльності;
- визначення порядку управління державною власністю в галузі туризму;
- створення рівних можливостей на ринку туристичних послуг для суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, сприяння розвитку конкуренції, забезпечення дотримання у цій галузі антимонопольного законодавства;
- забезпечення безпеки туристів, захист їх прав, інтересів та майна;
- організація та розвиток системи наукового забезпечення галузі туризму, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів;
- розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації.

Закон України "Про туризм" визначає центральний орган державної виконавчої влади в галузі туризму, повноваження якого визначаються данним законом та положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України [13].

Органами управління у сфері туризму є також районні, обласні державні адміністрації, виконавчі органи місцевих рад. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586-ХІV, ст. 44 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»

від 21.05.1997 № 280/97-ВР районні, обласні держадміністрації забезпечують розвиток туризму у відповідних районах та областях [12].

Закон України "Про туризм" став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності. Так, про визнання вагомості туризму, його впливу на розвиток життя країни свідчать Укази Президента України від 02.03.2001 року "Про підтримку розвитку туризму в Україні" та від 14.12.2001 року "Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму", Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку туризму в Україні на 2002-2010 роки» - № 583 від 29.04.2002 р., «Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного та внутрішнього туризму» - № 390-р. від 27.06.2003 р., інші нормативно-правові документи (загальнодержавні), зокрема: Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності – Наказ Держкомпідприємництва і Держкомспорту і туризму № 7/62 від 17.01.2001 р.; Порядок контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності – Наказ Держкомпідприємництва і Держтурадміністрації № 21/83 від 14.11.2002 р.; Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу – Наказ Держтурадміністрації № 83 від 29.04.2004 р.; Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю України – Наказ Міносвіти № 96 від 06.04.1999 р.; Правила користування готелями і аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг – Наказ Держтурадміністрації № 19 від 16.03.2004 р.; ГОС 28681.3-95 “Требование по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов” – введено в Україні з 01.01.1997 р. Держстандартом України; ГОСТ 28681.1-95 “Проектирование туристских услуг” - введено в Україні з 01.01.1997 р. Держстандартом України та ін. [12].

Для забезпечення охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, раціонального використання, забезпечення безпеки туризму, конституційних прав громадян на відпочинок та інших прав громадян, патріотичного виховання органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень затверджуються державні цільові, регіональні та інші програми розвитку туризму.

Програми розвитку туризму затверджуються з метою реалізації довгострокових пріоритетів країни в галузі туризму і становлять комплекс взаємопов'язаних правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян, розвиток туристичної галузі. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583 затверджено вже згадувану вище Державну програму розвитку туризму на 2002-2010 роки, ряд регіональних програм розвитку туризму затверджено в багатьох областях України. Зокрема, в Одеській області діє Програма розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011 – 2015 рр., затверджена Рішенням обласної Ради від 26.08.2011 р. №204-VI.

3.2 Правові засади використання і охорони курортів та лікувально-оздоровчих об'єктів

Законодавство про курорти, лікувально-оздоровчі місцевості та рекреаційні зони, як система відповідних правових норм, є одним із основних елементів механізму організаційно-правового забезпечення особливої державної охорони цих складних природно-територіальних систем, здатних зміцнювати здоров'я і відновлювати життєві сили організму людини. Правовий режим курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей має досить розвинену правову регламентацію і встановлюється Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про

курорти», «Про охорону земель», Земельним, Водним і Лісовим кодексами, а також іншими законодавчими актами [12].

Зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» відносить курортні, лікувально-оздоровчі та рекреаційні зони до категорії особливо охоронюваних природних територій, які мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси. У ст. 62 вказаного Закону закріплено, що курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей. В межах курортних і лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан території [10]. Курортні і лікувально-оздоровчі території є складовими частинами структурних елементів екомережі і відносяться до об'єктів, що підлягають особливій охороні відповідно до Закону «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки».

Природноресурсові кодекси теж передбачають правовий режим природних ресурсів курортних і лікувально-оздоровчих зон, а також передбачають, що використання природних лікувальних ресурсів здійснюється виключно в лікувально-оздоровчих і рекреаційних цілях. Земельний кодекс України (ЗКУ) у складі земель України виділяє самостійну категорію - землі оздоровчого призначення. Так, відповідно до ст. 47 ЗКУ, до земель оздоровчого призначення належать землі, які мають природні лікувальні властивості, що використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань та лікування людей. Слід зауважити, що лікувальні властивості мають не самі землі, а природні лікувальні ресурси, що на них знаходяться (мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і їх комплекси) [12].

Закон «Про охорону земель» у ст. 50 закріплює, що охорона земель оздоровчого призначення здійснюється шляхом їх включення до складу екологічної мережі, обмеження вилучення (викупу) для інших потреб та обмеження антропогенного впливу на такі землі. Умови та порядок використання земель оздоровчого призначення і створення екологічної мережі встановлюється законом.

Спеціальний порядок водокористування та користування водними об'єктами для лікувальних, курортних і оздоровчих цілей встановлює Водний кодекс України (ВКУ). Згідно зі 62 ВКУ, водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості, належать до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку. Перелік водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, із зазначенням запасів вод та їх лікувальних властивостей, а також інших сприятливих для лікування і профілактики умов, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань геології та використання надр і спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства. Водні об'єкти, віднесені у встановленому порядку до категорії лікувальних, використовуються виключно у лікувально-оздоровчих цілях [12].

Лісове законодавство, здійснюючи функціональний поділ лісів за екологічним і соціально-економічним значенням, виділяє таку категорію, як рекреаційно-оздоровчі ліси (ст. 39 Лісового Кодексу України - ЛКУ). Рекреаційно-оздоровчі ліси - це ліси, які виконують переважно рекреаційні, санітарно-гігієнічні і оздоровчі функції та використовуються для туризму, зайняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення. У ст. 67 ЛКУ закріплено право на використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристських та інших цілей.

Спеціальним законодавчим актом, який регулює суспільні відносини у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, використання і охорони, є Закон «Про курорти». Закон містить визначення курорту, лікувально-оздоровчої місцевості, особливо цінних, унікальних та загальнопоширених природних лікувальних ресурсів, закріплює принципи державної політики у сфері курортної справи та визначає інші організаційно-правові та соціально-економічні засади розвитку курортів [15].

Розвиток інфраструктури курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей передбачений Концепцією розвитку санаторно-курортної галузі, в якій зазначено, що одним з пріоритетних напрямів національної соціальної політики та економіки, одним із важливих і ефективних заходів організації відпочинку, профілактики, запобігання і зниження захворюваності та рівня інвалідності, зміцнення здоров'я населення всіх вікових груп повинна стати реалізація державної політики у сфері діяльності курортів. Стратегічною метою державної політики в санаторно-курортній галузі є створення умов для зміцнення здоров'я населення, подовження тривалості життя та періоду активного довголіття, збереження генофонду нації та розвитку територіальної громади курорту при збереженні високих екологічних стандартів довкілля.

Щодо правового режиму рекреаційних зон, то він встановлюється Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про туризм» в редакції від 18 листопада 2003 року, «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року, «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець» від 18 березня 1999 року, Земельним, Водним і Лісовим кодексами, а також іншими нормативно-правовими актами [12].

Відповідно до ст. 1 Закону «Про курорти», курортом є освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з

об'єктами інфраструктури, і використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні. З наведеного визначення випливає, що курорт повинен бути не лише освоєною територією на землях оздоровчого призначення, а й бути лікувально-оздоровчою місцевістю і повинен мати рекреаційну мережу і відповідну інфраструктуру для використання природних лікувальних ресурсів з лікувальною метою.

Для надання природній території статусу курорту вона повинна мати один або декілька природних лікувальних ресурсів з достатнім рівнем їхніх запасів, що дозволило б їх використовувати у тривалому періоді в лікувально-оздоровчих і рекреаційних цілях. Окрім наявних природних лікувальних ресурсів, на курорті повинні бути відповідні споруди та обладнання, які б дозволяли використовувати ці ресурси за цільовим призначенням (бурові свердловини, питні галереї, бювети, ванні приміщення, пункти добування лікувальних грязей, басейни, лікувальні пляжі тощо). Освоєність природної території курорту передбачає також наявність відповідної лікувально-діагностичної бази та необхідної інфраструктури (житлово-готельної, транспортної, інженерно-каналізаційної, соціальної тощо), яка б відповідала екологічним і санітарно-епідеміологічним нормам та правилам, встановленим для особливо охоронюваних територій, і забезпечувала б нормальну життєдіяльність, а також активний і пізнавальний відпочинок та лікування відпочиваючих і хворих людей [15].

Відповідно до ст. 6 Закону «Про курорти», до природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Слід звернути увагу на те, що у Законі не міститься загального визначення природних лікувальних ресурсів, а вказаний лише їх приблизний перелік, який не є вичерпним. Так, в практиці курортології використовуються

і інші природні лікувальні ресурси, які не увійшли до вказаного переліку, але активно використовуються на курортах, оскільки справляють значний лікувально-оздоровчий та оновлюючий вплив на організм людини (наприклад, лікування глинами (глинолікування), піском (псамотерапія), використання спелеоресурсів (мікроклімату соляних печер та шахт) тощо).

Залежно від характеру природних лікувальних ресурсів, що використовуються, курорти України поділяються на курорти державного та місцевого значення. До курортів державного значення відносять природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси. До таких ресурсів відносяться ресурси, які рідко (нечасто) зустрічаються на території України, вони мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси. Ці ресурси зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

За видами використовуваних природних лікувальних ресурсів курорти поділяються на бальнеологічні, грязьові, кліматичні та змішані. Бальнеологічний курорт - це освоєна природна територія, на якій провідним природним лікувальним ресурсом є мінеральні води. Цей природний лікувальний ресурс характеризується певним та стабільним фізико-хімічним складом, вмістом біологічно активних компонентів та сполук відповідно до кондицій, установлених для кожного об'єкта (родовища мінеральних вод), які використовуються без додаткової обробки.

За даними Мінприроди України, у даний час розвідано близько 400 джерел мінеральних вод усіх бальнеологічних типів. На грязьових курортах провідним лікувальним чинником є лікувальні грязі (пелоїди). Лікувальні грязі складаються із мінеральних та органічних речовин, що пройшли складні перетворення внаслідок фізико-хімічних, хімічних, біохімічних процесів та

являють собою однорідну тонкодисперсну пластичну масу, яка застосовується у нагрітому стані для грязелікування. Кліматичний курорт- це тип курорту, де основним лікувальним ресурсом є сприятливий клімат, зумовлений географічним розміщенням місцевості, її рельєфом, висотою над рівнем моря, характером рослинності та іншими особливостями. До змішаних курортів відносяться природні території, що мають різні види природних лікувальних ресурсів. Це можуть бути: бальнеогрязьові, бальнеокліматичні, кліматогрязьові та інші природні ресурси [15].

Залежно від медичного профілю (спеціалізації) курорти поділяються на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань (кардіологічні, гастроентерологічні, пульмонологічні та інші). Спеціалізація курортів визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів і встановлюється Міністерством охорони здоров'я (МОЗ).

Організація обслуговування на курортах здійснюється санаторно-курортними закладами різних форм власності, створеними в установленому законодавством порядку. Санаторно-курортний заклад - це заклад охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів та із застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтотерапії, лікувальної фізкультури та інших методів санаторно-курортного лікування. Перелік видів санаторно-курортних закладів та напрями їх спеціалізації з урахуванням лікувальних властивостей природних лікувальних ресурсів курортів затверджується МОЗ.

При оголошенні природної території курортом на ній встановлюється спеціальний режим господарювання, природокористування і проживання з метою збереження природних властивостей наявних лікувальних ресурсів та запобігання забрудненню, пошкодженню і передчасному виснаженню цих ресурсів. З метою збереження природних властивостей лікувальних ресурсів та запобігання забрудненню територій курортів законодавством

передбачається встановлення більш суворих нормативів гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на природне середовище.

Специфічним заходом збереження природних територій курортів і їх природних лікувальних ресурсів є встановлення округів санітарної (гірничо-санітарної) охорони. Округ санітарної охорони курорту встановлюється для забезпечення раціонального та ефективного використання природних лікувальних ресурсів і збереження їх лікувальних якостей. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про курорти», округ санітарної охорони - це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів [15].

Для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо), встановлюються округи гірничо-санітарної охорони. При використанні декількома курортами пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, лікувальних грязей, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів для них може бути встановлено єдиний округ санітарної охорони. Округ санітарної охорони, відповідно до ст. 30 Закону «Про курорти», поділяється на три зони: суворого режиму, зону обмежень та зону спостережень. Встановлення меж зон санітарної охорони здійснюється в порядку розроблення проектів землеустрою.

Зона суворого режиму курорту охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, вода яких використовується для лікування, пляжі, а також прибережну смугу моря і прилеглу до пляжів територію шириною не менш як 100 метрів.

На території зони суворого режиму забороняється: користування надрами, не пов'язане з використанням природних лікувальних ресурсів, розорювання земель, провадження будь-якої господарської діяльності, а також інші дії, що впливають або можуть вплинути на розвиток небезпечних геологічних процесів, на природні лікувальні фактори курорту та його екологічний баланс; прокладення кабелів, у тому числі підземних кабелів високої напруги, трубопроводів, інших комунікацій; спорудження будь-яких будівель та інших об'єктів, не пов'язаних з експлуатаційним режимом та охороною природних і лікувальних факторів курорту; скидання дренажно-скидних та стічних вод; влаштування стоянок автомобілів, пунктів їх обслуговування (ремонт, миття тощо); проїзд автотранспорту, не пов'язаний з обслуговуванням цієї території, використання родовищ лікувальних ресурсів або природоохоронною діяльністю; постійне і тимчасове проживання громадян (крім осіб, які безпосередньо забезпечують використання лікувальних факторів). Однак закон дозволяє на цій території здійснювати діяльність, пов'язану з використанням природних лікувальних факторів, на підставі науково обґрунтованих висновків і результатів державної санітарно-гігієнічної та екологічної експертиз виконувати берегоукріплювальні, протизсувні, протиобвальні, протикарстові та протиерозійні роботи, будувати хвилерізи, буни та інші гідротехнічні споруди, а також влаштовувати причали.

Зона обмежень охоплює: територію, з якої відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або до родовища лікувальних грязей, до мінеральних озер та лиманів, місць неглибокої циркуляції мінеральних та прісних вод, які формують мінеральні джерела; природні та штучні сховища мінеральних вод і лікувальних грязей; територію, на якій знаходяться санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку і яка призначена для будівництва таких закладів; парки, ліси та інші зелені насадження, використання яких без дотримання вимог природоохоронного законодавства та правил, передбачених для округу

санітарної охорони курорту, може призвести до погіршення природних і лікувальних факторів курорту.

Забороненими на території зони обмежень є: будівництво об'єктів і споруд, не пов'язаних з безпосереднім задоволенням потреб місцевого населення та громадян, які прибувають на курорт; проведення гірничих та інших видів робіт, не пов'язаних з безпосереднім упорядкуванням території; спорудження поглинаючих колодязів, створення полів підземної фільтрації; забруднення поверхневих водойм під час здійснення будь-яких видів робіт; влаштування звалищ, гноєсховищ, кладовищ, скотомогильників, а також накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, інших відходів, що призводять до забруднення водойм, ґрунту, ґрунтових вод, повітря; розміщення складів пестицидів і мінеральних добрив; здійснення промислової вирубки зелених насаджень, а також будь-яке інше використання земельних ділянок і водойм, що може призвести до погіршення їх природних і лікувальних факторів; скидання у водні об'єкти сміття, стічних, підсланевих і баластних вод, витікання таких вод та інших речовин з транспортних (плавучих) засобів і трубопроводів.

Законом пред'являються суворі вимоги щодо облаштування багатоквартирних будинків, територій тваринницьких ферм у межах цієї зони. Так, всі будинки повинні мати водопровід та каналізацію, а території тваринницьких ферм повинні бути заасфальтованими і по периметру огороженими та обладнаними водовідвідними канавами з водонепроникними відстійниками для поверхневих вод. При в'їзді на територію ферм повинні бути споруджені капітальні санпропускники з дезінфекційними бар'єрами.

Зона спостережень охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей,

ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори [15].

На території зони спостережень забороняється: будівництво підприємств, установ і організацій, діяльність яких може негативно впливати на ландшафтно-кліматичні умови, стан повітря, ґрунту та вод курорту; спуск на рельєф неочищених промислових та побутових стічних вод, проведення вирубок зелених насаджень (крім санітарних рубок). Зона спостережень є водночас межею округу санітарної охорони курорту, і на її території дозволяється проведення видів робіт, які не впливатимуть негативно на лікувальні та природні фактори курорту, не погіршуватимуть його ландшафтно-кліматичних, екологічних і санітарно-гігієнічних умов.

Природна територія, на якій знаходяться природні лікувальні ресурси, також може мати статус лікувально-оздоровчої місцевості. У ст. 62 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» міститься загальне визначення курортних і лікувально-оздоровчих зон: це території, які мають виражені природні лікувальні фактори у вигляді мінеральних джерел, кліматичних та інших умов, сприятливих для лікування і оздоровлення людей [14]. Як впливає із наведеного визначення, законодавство в цьому Законі не розмежовує окремо поняття «курортних» і «лікувально-оздоровчих зон», визначення цих понять міститься в Законі «Про курорти».

Згідно зі ст. 1 Закону «Про курорти», курортом є освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, і використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Під лікувально-оздоровчою місцевістю розуміється природна територія, що підлягає особливій охороні і має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики

захворювань. Як впливає із наведених визначень, лікувально-оздоровчою місцевістю можна визнати таку природну територію, на якій знаходяться природні лікувальні ресурси, але ця територія є не освоєною і не має відповідної інфраструктури для лікування та оздоровлення людей [12].

Лікувально-оздоровчі місцевості відрізняються від курортів за своїм функціональним призначенням: лікувально-оздоровчі місцевості і їх природні ресурси - використовуються лише для лікувально-оздоровчих потреб, а території курортів і їх ресурси використовуються крім лікувально-оздоровчих також і в рекреаційних цілях. Лікувально-оздоровча місцевість може розглядатися як потенційний резерв для створення в майбутньому курорту. Поєднує лікувально-оздоровчі місцевості і курорти те, що вони відносяться до об'єктів підвищеної охорони, оскільки вони мають природні лікувальні ресурси, а також оздоровчі фактори, експлуатація яких дає змогу зцілювати людей.

За ст. 1 Закону «Про курорти», природні лікувальні ресурси - це мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, морська вода, ропа лиманів та озер. Виявлення таких ресурсів здійснюється шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослідницьких робіт [15]. Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання здійснюються центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я на підставі вищевказаних дослідницьких робіт. Визначені за результатами геологорозвідувальних робіт експлуатаційні запаси родовищ лікувальних підземних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, затверджуються та вносяться до Державного фонду родовищ, корисних копалин України і передаються для використання за призначенням відповідно до законодавства.

Виявлені природні лікувальні ресурси лікувально-оздоровчих місцевостей можуть використовуватися юридичними та фізичними особами

виключно з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу. Порядок надання у користування таких родовищ визначається Кодексом про надра та іншими актами законодавства. Якість лікувальних грязей для визначення перспективності їх використання оцінюється за комплексом фізико-хімічних, токсикологічних, радіологічних та мікробіологічних показників згідно з Порядком здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України № 243 від 2 червня 2003 року [16].

На території лікувально-оздоровчих місцевостей, крім природних лікувальних ресурсів, можуть знаходитися також природні оздоровчі ресурси і природні оздоровчі фактори. До природних оздоровчих ресурсів відносяться природні утворення, які формують особливі ландшафти і мікрокліматичні умови в регіоні, що справляють на організм людини оздоровчий ефект - пляжі, акваторії морів, внутрішні водосховища, парки, лісопарки, лісові й гірські масиви, повітряний басейн, соляні (гірські) виробки, печери тощо. Природними оздоровчими факторами є природні явища, які виявляються в конкретній місцевості в найоптимальніших для організму людини концентраціях і сполученнях: тривалість, інтенсивність і радіаційна безпека сонячного випромінювання, вологість повітря, інтенсивність та направленість вітрів, рівень аеровізації атмосфери, температура навколишнього середовища тощо.

Лікувально-оздоровчі місцевості знаходяться на землях оздоровчого призначення. Відповідно до ст. 47 ЗКУ, до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей.

Правовий режим лікувально-оздоровчих місцевостей і земель оздоровчого призначення базуються на певних обмеженнях та заборонах щодо ведення окремих видів господарської діяльності, встановлених екологічним і природноресурсовим законодавством. На цих територіях є недопустимими екологічно шкідливі види виробництв, що спричиняють забруднення довкілля, впливають на стан природних лікувальних ресурсів та призводять до погіршення екологічної ситуації на місцевості. Згідно з ч. 3 ст. 62 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», в межах лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан відповідних територій [12].

У Земельному кодексу також містяться певні заборони щодо ведення господарської діяльності на землях оздоровчого призначення. Відповідно до ст. 48 ЗКУ, на землях цієї категорії забороняється будь-яка діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно вплинути на природні лікувальні властивості цих земель. На територіях лікувально-оздоровчих місцевостей встановлюються округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони, в межах яких забороняється передача земельних ділянок у власність і надання у користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам для діяльності, несумісної з охороною природних лікувальних властивостей і відпочинком населення.

На територіях лікувально-оздоровчих місцевостей можуть знаходитись водні об'єкти, що мають лікувальні властивості. ВКУ закріплює особливий порядок їх охорони та використання. Відповідно до ст. 62 ВКУ, водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості, відносяться до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку. Перелік таких водних об'єктів із зазначенням запасів вод та їх лікувальних властивостей, а також інших сприятливих для лікування і профілактики умов, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони

здоров'я, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань геології та використання надр і спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань водного господарства. Як впливає із затвердженого переліку водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, одна частина таких водних об'єктів знаходиться на землях курортів, а друга частина - за їх межами.

Відповідно до ст. 104 ВКУ, охорона водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, здійснюється в порядку, встановленому для санітарної охорони курортів. З метою збереження лікувальних якостей цих об'єктів, запобігання забрудненню та передчасному їх виснаженню встановлюються округи санітарної охорони курортів. Використовуватися водні об'єкти, віднесені до категорії лікувального призначення, можуть виключно у лікувально-оздоровчих цілях. Забороняється скидання будь-яких зворотних вод у такі об'єкти.

Навколо лікувально-оздоровчих об'єктів, якщо для них в установленому порядку не визначено округи санітарної охорони, виділяються лісові ділянки згідно з існуючими нормативами виділення лісових ділянок, що розташовані поза межами лісів зелених зон і виконують переважно рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію. Навколо лікувально-оздоровчих об'єктів та мінеральних джерел, які використовуються з лікувальною метою або мають перспективне значення виділяються лісові ділянки радіусом один кілометр.

Оголошення природних територій лікувально-оздоровчими зонами здійснюється Верховною Радою України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим, а їх природоохоронний режим визначається Кабінетом Міністрів України та Урядом Автономної Республіки Крим відповідно до законодавства України.

3.3 Нормативно-правове забезпечення використання і охорони рекреаційних територій

Під рекреацією розуміють відновлення за межами постійного місця проживання у визначених згідно із законодавством місцях духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-пізнавального відпочинку, туризму, оздоровлення, любительського та спортивного рибальства, полювання тощо [17]. Рекреація має чітко виражену природно-ресурсну орієнтацію і при визначенні можливості використання певної території для рекреаційних потреб наявність на ній природних рекреаційних ресурсів є визначальним фактором.

У чинному законодавстві міститься визначення рекреаційних зон і земель рекреаційного призначення. Так, відповідно до ст. 63 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. В Правилах утримання зелених насаджень у населених пунктах України рекреаційна зона визначається як спеціально виділена генеральним планом і організована територія в місті і зеленій зоні, призначена для відпочинку населення. Згідно зі ст. 50 ЗКУ, до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

У ст. 51 ЗКУ закріплено приблизний перелік рекреаційних зон і територій: це земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій,

дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації [18].

В спеціальній еколого-правовій літературі досліджується правова природа рекреаційних зон. Так, деякі автори визначають рекреаційні зони як території, які в силу притаманних їм природним ресурсам якостей та факторів (унікальність, наявність відновно-оздоровчих властивостей, естетичну привабливість тощо) справляють благотворний вплив на організм людини, відновлюючи її життєві, психофізіологічні, духовні сили і працездатність [19].

До рекреаційних зон відносяться: ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, кемпінгів, туристських баз, стаціонарних і наметових туристсько-оздоровчих загонів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристських станцій, навчально-туристських стежин, маркованих трас, дитячих і спортивних загонів, розташованих за межами земель оздоровчого призначення; ділянки парків, приміських зелених зон навколо міст та інших населених пунктів; ділянки ботанічних садів, дендрологічних і зоологічних парків; місцевості, що використовуються для туристичних походів, подорожування, спорту та відпочинку, огляду мальовничих краєвидів та історичних пам'яток, для фенологічних спостережень тощо. Зазначений перелік не є вичерпним, бо до складу рекреаційних зон можуть входити й інші території, призначені для відпочинку населення [16].

Рекреаційні зони можуть мати свого відокремленого землекористувача чи входити до складу інших категорій землекористувань: земель міст (парки), приміських земель (зелені зони навколо міст), земель природно-заповідного фонду тощо. Аналіз наведених визначень дає підстави стверджувати, що поняття рекреаційних зон є більш ширшим за поняття земель рекреаційного призначення, оскільки рекреаційні зони можуть створюватися не лише на землях рекреаційного призначення, а й на землях інших категорій [20].

На території рекреаційних зон, як вже зазначалося, повинні знаходитися рекреаційні ресурси (об'єкти природного та історико-культурного середовища), які охоплюють компоненти географічного середовища та об'єкти антропогенної діяльності. Завдяки своїй унікальності, історичній та художній цінності, естетичній привабливості рекреаційні ресурси використовуються для організації різних видів та форм рекреаційних заходів - відпочинку, відновлення життєвих сил, туризму та для проведення спортивних заходів.

Відомо, що рекреація безпосередньо пов'язана з використанням природного середовища, тому здатність природного середовища справляти на людей певний сприятливий фізіологічний і психологічний вплив, відновлювати їх сили та здоров'я розглядається спеціалістами як рекреаційний потенціал, складовими частинами якого є не лише природні рекреаційні ресурси, а й матеріально-технічна база (інфраструктурний потенціал), культурно-історичні та соціально-економічні передумови для організації рекреаційної діяльності. Таким чином, можна стверджувати, що рекреаційні зони є комплексами і об'єктами комплексної правової охорони.

Єдиного правового регулювання використання та охорони рекреаційних зон, порядку їх створення та господарювання в них у чинному законодавстві не встановлено. Правовий режим конкретної рекреаційної зони залежить від її місцезнаходження та визначається нормами різних законодавчих актів.

Рекреаційне призначення мають зелені зони і зелені насадження міст та інших населених пунктів. За межами міст та інших населених пунктів до складу земель рекреаційного призначення входять землі з об'єктами озеленення, що виконують захисні та санітарно-гігієнічні функції і є місцем відпочинку населення. В межах населених пунктів землі рекреаційного призначення входять до рекреаційних зон, що створюються при функціональному зонуванні території згідно з генеральними планами населених пунктів та іншою містобудівною документацією. Відповідно до

Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів, (наказ Міністерства охорони здоров'я України № 173 від 19 червня 1996 року), територія населеного пункту з урахуванням переважного функціонального використання поділяється на: сельбищну, виробничу та ландшафтно-рекреаційну територію. Ландшафтно-рекреаційна територія охоплює приміські ліси, лісопарки, лісозахисні смуги, водоймища, зони відпочинку та курортні зони, землі сільськогосподарського використання та інші, які разом з парками, садами, скверами, бульварами сельбищної території формують систему озеленення та оздоровчих зон [16].

Концепцією сталого розвитку населених пунктів, що схвалена постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 року, для забезпечення раціонального використання рекреаційних ресурсів передбачається проведення інвентаризації існуючого рекреаційного фонду України з визначенням його частини, яка може підлягати сертифікації за міжнародними вимогами і використовуватися для вітчизняного та іноземного туризму (у тому числі сільського); розширення системи приміських природоохоронних територій з подвійною функцією: як легенів міст та зон короткочасного відпочинку; та врахування вимог та умов щодо розвитку і охорони рекреаційних ресурсів під час планування і забудови населених пунктів [16].

Рекреаційні зони можуть створюватись і в окремих об'єктах природно-заповідного фонду згідно з Законом «Про природно-заповідний фонд України». Згідно з функціональним зонуванням природно-заповідних територій зони рекреаційного призначення створюються в біосферних заповідниках, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках, дендрологічних і зоологічних парках та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва. Так, в біосферних заповідниках виділяється зона антропогенних ландшафтів, яка включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення та рекреації [8]. В національних природних парках, як відомо, створюються

зони регульованої та стаціонарної рекреації. В межах зони регульованої рекреації проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку.

На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, може проводитися зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій національних природних парків.

Дендрологічні парки створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання. На території зоологічних парків виділяється рекреаційна зона, яка призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення за чинним законодавством є природоохоронними рекреаційними установами.

До рекреаційних зон слід віднести також туристично-рекреаційні зони, які, згідно зі ст. 403 Господарського кодексу, віднесені до одного із можливих типів спеціальних (вільних) економічних зон. Правовий режим однієї зони такого типу визначений Законом України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»» та відповідним Положенням про економічну зону туристсько-рекреаційного типу. Правовий режим рекреаційних зон визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими Радами відповідно до вимог чинного законодавства [12,16].

Щодо управління в галузі використання та охорони курортних, оздоровчих і рекреаційних територій та об'єктів, воно поділяється на державне і громадське. Під державним управлінням слід розуміти діяльність

компетентних державних органів у галузі охорони і використання відповідних територій і об'єктів. Ця діяльність направлена на виконання трьох основних завдань: забезпечення раціонального і ефективного використання природних лікувально-оздоровчих і рекреаційних ресурсів; максимальне обмеження негативного впливу антропогенного фактору на лікувально-оздоровчий і рекреаційний потенціал відповідних територій та об'єктів; відтворення природних лікувальних і рекреаційних ресурсів. Управління в галузі використання і охорони рекреаційних зон і територій здійснюється органами державного управління, органами місцевого самоврядування та органами громадського управління. Серед органів державного управління традиційно виділяють органи загальної та органи спеціальної компетенції.

Загальне державне управління у сфері діяльності курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Спеціальне державне управління в сфері діяльності курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей здійснює Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт).

Держтуризмкурорт є центральним органом виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики в сфері туризму та курортів. До основних повноважень належать: розроблення проектів загальнодержавних програм і прогнозів розвитку курортів; координація діяльності курортних закладів (незалежно від форм власності), пов'язаної з використанням лікувальних ресурсів, а також діяльності підприємств, установ та організацій, які обслуговують курорти; участь у створенні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів; організація наукових досліджень з метою розширення курортного потенціалу держави та підвищення ефективності його використання; здійснення контролю за додержанням

державних стандартів у сфері санаторно-курортного лікування та відпочинку; ведення Державного кадастру природних територій курортів; вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Державне управління в сфері діяльності курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей здійснюють Мінприроди, МОЗ, Держземагентство України, Держводагентство України та інші уповноважені органи виконавчої влади в межах компетенції, визначеної законами.

Громадське управління в галузі використання та охорони курортних і лікувально-оздоровчих місцевостей здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства.

Функції управління в галузі використання та охорони курортних і лікувально-оздоровчих місцевостей зумовлені основними напрямками діяльності органів управління відповідно до їх повноважень і складаються з: державного моніторингу курортних та лікувально-оздоровчих місцевостей; Державного кадастру природних територій курортів; Державного кадастру природних лікувальних ресурсів; стандартизації, технічного регулювання та сертифікації в курортній сфері; контролю за дотриманням нормативів і лімітів використання природних лікувальних ресурсів тощо [12].

Загальне державне управління в галузі використання і охорони рекреаційних зон здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Спеціальне державне управління в галузі використання і охорони рекреаційних зон здійснюють Мінприроди України, Держземагентство України, Держводагентство України, Держлісагентство України й інші органи центральної виконавчої влади та їх органи на місцях в межах своєї

компетенції. Спеціальні управлінські функції та повноваження зазначених органів визначені та закріплені у чинному законодавством.

Самоврядування в галузі використання й охорони рекреаційних зон і територій здійснюється місцевими органами, а саме - сільськими, селищними та міськими органами самоврядування та утвореними ними виконавчими органами, їх повноваження визначені в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актах. Слід зазначити, що особливістю управління щодо використання й охорони рекреаційних зон і територій полягає у тому, що саме органами місцевого самоврядування надані та здійснюють широкі управлінські функції у цій сфері [16].

Громадське управління в галузі використання й охорони рекреаційних зон і територій здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно з вимогами чинного законодавства. Громадські організації, громадські об'єднання та громадські рухи реалізують надані їм права у цій сфері шляхом проведення обговорень, громадських слухань, участі в роботі дорадчих органів, органів місцевого самоврядування та державних органів. За результатами зазначених та інших форм реалізації наданих прав громадським організаціям, органи місцевого самоврядування та державні органи мають приймати відповідні рішення щодо використання й охорони рекреаційних зон і територій.

4 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1 Стан та проблеми використання туристично-рекреаційних ресурсів

Туризм, як вид економічної діяльності, продукує 5% світового ВВП, виробляє близько 30% спільного об'єму світового експорту послуг і створює одне з кожних 12 робочих місць у світі. Туризм став одним з найприбутковіших видів бізнесу, зрівнявшись за ефективністю інвестицій з нафтогазовидобувною промисловістю і автомобілебудуванням.

За даними Всесвітньої туристської організації, туристський бізнес забезпечує 10% обороту виробничо-сервісного ринку, на нього припадає 7% загального об'єму інвестицій і 5% всіх податкових надходжень.

Туристична галузь постійно розвивається. Так, до нових видів туризму які можуть стати чинниками різноманітності туристичних послуг можна віднести: екотуризм, екстремальний туризм, рафтинг, дайвінг, сноубордінг, вейкбордінг, польоти на повітряних кулях та дельтапланах, культурний туризм або фестивально-концертний, науковий туризм, індустриальний туризм, промисловий туризм, ностальгійний туризм, етнічний туризм та інші.

Ключову роль у розвитку туристичної галузі, як в усьому світі, так і в Україні займають приморські райони [21].

До приморських адміністративних (сільських) районів на Півдні України належать 32 райони. Більшість приморських сільських адміністративних районів, малих приморських міст та селищ міського типу підпадає під статус «депресивних».

Приморські адміністративні райони у більшості своїй є монофункціональними, де переважає розвиток АПК. Приморські регіони, до складу яких входять 32 адміністративних райони, акумулюють 29% населення України; тут виробляється 34% промислової продукції країни, на цей регіон припадає 28% капітальних інвестицій, майже 25% експорту і 15% імпорту товарів. Натомість, Південь України суттєво знизив свою роль у туристичній діяльності: кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України знизилася у 3 рази; кількість іноземних туристів, внутрішніх туристів і екскурсантів впала у 2 рази.

Для переважної більшості сільських адміністративних районів усіх областей основною пріоритетною господарською діяльністю є сільське господарство. Туризм на даний момент є скоріше екзотичним видом діяльності, який поки що розвивається дуже низькими темпами.

У адміністративних (сільських) районах цих регіонів на даний момент в основному отримали розвиток наступні види туризму: сільський (зелений) і рекреаційний. В окремих районах Миколаївської та Одеської областей розвивається винний туризм, науковий туризм на базі Чорноморського та Дунайського біосферних заповідників, деякий поштовх отримали дельтапланеризм, парапланеризм, велотуризм і пішохідний туризм. Однак темпи розвитку, як зазначено, є дуже низькими [21].

Не є виключенням в цьому відношенні і Одеський регіон, який без перебільшення (особливо після втрати Криму) займає ключову роль в галузі туристичної діяльності серед приморських регіонів України.

Вигідне транспортно-географічне розташування Одеської області, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність лікувальних ресурсів і значної кількості пам'яток культури й архітектури формують високий туристично-рекреаційний потенціал регіону. Однак, самі по собі унікальні природні ресурси і об'єкти культурної спадщини не можуть розглядатися як єдина і достатня умова для забезпечення успішного розвитку туризму в регіоні.

Ефективне і раціональне використання вказаних ресурсів при одночасному розвитку матеріально-технічної бази туризму, широкій інформаційній підтримці в'їзного і внутрішнього туризму, підвищенні якості послуг і залученні в галузь професійних кадрів в сукупності забезпечать підвищення конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту в середньо- і довгостроковій перспективі.

При цьому процес формування і розвитку індустрії туризму як значущої галузі територіальної спеціалізації на даний час неможливий тільки за рахунок використання діючих ринкових механізмів без реальної підтримки і активної координуючої участі з боку держави, формування державно-приватного партнерства, що передбачає ефективну взаємодію всіх органів влади, туристичного бізнесу, наукових і громадських організацій в реалізації проектів і програм туристичної спрямованості.

Важливим чинником функціонування та територіальної організації туристично-рекреаційної системи області поряд з наявністю потенціалу рекреаційних ресурсів є також особливості територіальної організації підприємств туристичної індустрії - туристських компаній, підприємств готельного господарства, санаторно-курортного господарства, об'єктів громадського харчування. Організацією туристично-рекреаційної діяльності в Одеській області займаються 310 ліцензованих державою спеціалізованих підприємств (2012 рік), якими розроблено та реалізовано понад 100 туристичних екскурсійних маршрутів. Однак, по території області ці організаційні ресурси розміщені вкрай нерівномірно. Це зумовлено як різною рекреаційною привабливістю районів, так і наявністю якісної інфраструктури в тому чи іншому районі [22].

Відносно невелика кількість підприємств організуючих туризм в північних і північно-західних районах Одеської області в чому пояснюється високою концентрацією подібних організацій в місті Одесі. Саме з неї відправляється значна частина турів по багатьом районам Одеської області, і

географічне положення Одеси сприяє утвердженню міста в якості головного організаційного центру туризму.

Яскраво виражені адміністративно-територіальні диспропорції характерні також для діяльності підприємств готельного сервісу. Найбільшу частку в структурі підприємств готельного господарства займають готелі - 45 одиниць (55,6%). Крім них, функціонують 32 гуртожитки для приїжджих, 1 кемпінг і 3 молодіжних турбази.

Найбільш забезпечені готелями Білгород-Дністровський та Овідіопольський райони. Більшість підприємств готельного господарства розташовані в місті Одеса - 40 одиниць (49,4%), що явно недостатньо для найбільшого туристського центру країни. На кожний з інших адміністративно-територіальних суб'єктів припадає менше 1% від усього кількості підприємств готельної сфери, а в Кодимському, Красноокнянському, Любашівському, Ренійському, Роздільнянському, Саратському, Татарбунарському районах готелі відсутні [22].

В області сформовано одну з перших вітчизняних готельних мереж – «Чорне море», яка нараховує 6 готелів, що відповідають категоріям 4 і 3 зірки. Сучасні готельні підприємства, окрім послуг з розміщення стали пропонувати мінімальний набір оздоровчих і лікувальних процедур (масаж, SPA-процедури, стоматологія тощо).

На відміну від туроператорів, до послуг яких вдаються, насамперед, громадяни з країн далекого зарубіжжя, переважну більшість іноземців, які розміщуються в готелях, санаторно-курортних і оздоровчих закладах області, становлять громадяни з сусідніх країн - Росії, Білорусі і Молдови.

Також дуже важливе місце в рекреаційній діяльності Одеської області займає санаторно-курортне господарство. Мережа санаторно-курортних та оздоровчих закладів області на сьогоднішній день налічує 428 суб'єктів господарювання, з яких - 32 санаторію (з них 9 дитячих), 9 санаторіїв профілакторіїв, 8 будинків і пансіонатів відпочинку, 1 дитяча оздоровчо-

санаторна установа цілорічного типу, 377 баз відпочинку і 1 самостійне заклад 1-2 денного перебування [23].

У число найбільш забезпечених об'єктами санаторно-курортного господарства входять Білгород-Дністровський (141 одиниця), Татарбунарський (80 одиниць), Кілійський (75 одиниць) та Овідіопольський (56 одиниць) райони. Найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку зосереджено в місті Одесі (138 одиниць) та Білгород-Дністровському (65 одиниць), Комінтернівському (62 одиниці), Котовському та Саратському (по 52 одиниці) районах. Решта районів Одеської області мало забезпечені санаторно-курортними установами [22].

У розрахунку на 10 тис. осіб постійного населення Одеської області доводиться 1151 оздоровлених в санаторно-курортних та оздоровчих установах області. Дані за цим показником поступаються лише АР Крим, Львівській і Херсонській областям.

Мережа ресторанного господарства (їдальні, кафе, ресторани, бари і т.д.) налічує 982 заклади на 62,1 тис. місць для одночасного обслуговування відвідувачів. Найбільша кількість об'єктів ресторанного господарства зосереджено в місті Одесі (603 одиниці) і Ізмаїльському (43 одиниці), Овідіопольському (34 одиниці) районах. Решта районів мають недостатньо розвинену мережу ресторанного господарства.

Важливою складовою сфери туризму є туроператори і тур агенти, кількість яких у регіоні у 2013 році складала 332 підприємства. Туроператори і турагенти створюють і реалізують регіональний туристичний продукт, обслуговують внутрішні і в'їзні туристичні потоки, надають низку додаткових туристичних послуг.

Обсяг туристичного потоку по всіх підприємствах туристично-рекреаційного комплексу області впродовж останніх років становив в середньому 1,2 млн. туристів на рік, з них на частку туроператорів і турагентів припадало близько 30,0 % обслугованих туристів [21].

Лідируючі позиції по в'їзному туризму, згідно з даними туроператорів, займають туристи з Великобританії, США, Німеччини, Росії і Швейцарії. Так, у 2008-2012 роках кількість іноземців, які прибули з Великобританії, була найбільшою і становила у 2008 році 23,4 % від загальної кількості іноземних туристів, 25,8 % - у 2010 році та відповідно 28,3% - у 2012 році. При цьому найбільший час перебування на території області припадав на туристів зі Швейцарії - в середньому 30,0% від загальної кількості наданих туроднів (рис. 4.1).

Географія міжнародного туризму представлена великою кількістю країн. Наприклад, у 2007 році Одеську область відвідали туристи з 50 країн, а вітчизняні туристи побували у 72 країнах.

Міжнародні туристські потоки обслуговуються повітряним, водним, автобусним і залізничним транспортом. Безумовний лідер тут – авіаперевезення, які в 2012 році склали 84,6 % від загальної кількості обслугованих туристів.

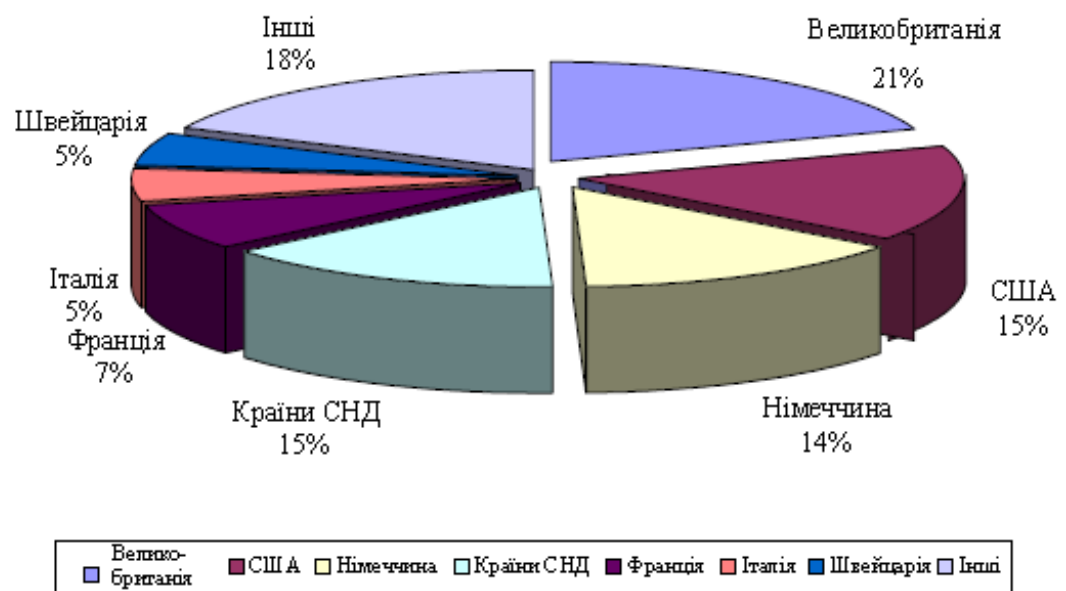

Рис. 4.1 - Кількість іноземних туристів, які за даними туроператорів відвідали Одеський регіон у 2008-2012 роках [21]

Структура потоку іноземних туристів свідчить про те, що понад 80,0% іноземців прибувають в регіон з метою дозвілля і відпочинку і тільки трохи більше 10,0 % - у службових цілях. Таким чином, діловий, лікувально-оздоровчий, спеціалізований, зокрема: пригодницький, спортивний, сільський, подійний, етнографічний, екологічний туризм можуть стати резервом для суб'єктів туристичної діяльності, які створюють регіональний туристичний продукт. Ці види туризму здатні привернути велику кількість туристів, якщо розглядатимуться як пріоритетні.

Одним із стримуючих факторів розвитку ділового туризму на сьогодні є відсутність на території області сучасного конгресно-виставкового центру міжнародного рівня для проведення масштабних заходів різної спрямованості.

Слід зазначити, що внутрішні туристичні потоки є доволі нестабільними. Якщо у 2010 році кількість туристів з інших регіонів України, які відвідали Одеську область, скориставшись послугами туроператорів (турагентів), становила 36,0 тис. осіб, то у 2011 році їх кількість зменшилась на 6,3 % , а у 2014 році – на 18,3 %. За прогнозними оцінками у 2015 році ситуація покращилась - кількість відвідувачів зростає на 34,2%, але це пов'язано із перенаправленням традиційного кримського «поток» до Одеської області. В цілому ж ситуація залишається поки проблемною [21].

Така ситуація є свідченням недостатньої інформованості українських туристів про регіональний туристичний продукт, що пов'язано з низьким рівнем і якістю пропагування туристичних можливостей області на внутрішньому ринку туристичних послуг (участь у тематичних туристично-виставкових заходах, організація рекламних турів, реклама в засобах масової інформації) та високими цінами на послуги, які є складовими туристичного продукту (проживання, харчування, транспортні витрати тощо). Рівень цін на більшість туристичних послуг внутрішнього туризму і відпочинку зрівнявся, а інколи навіть і перевищує, рівень цін на аналогічні пропозиції по виїзному туризму. Це гальмує розвиток внутрішнього туризму, оскільки

різноманітність міжнародних туристських пропозицій, висока якість обслуговування на зарубіжних курортах робить його неконкурентоспроможним.

Розвиток туристичної інфраструктури області, за умови збільшення загальної кількості закладів розміщення, стримується через дефіцит готелів у доступному сегменті, орієнтованих на масовий туризм (молодіжні хостели, готелі категорії 1 і 2-х зірок).

Суттєвою проблемою індустрії гостинності є діяльність власників індивідуальних засобів розміщення (дачі, котеджі, гостьові квартири та будинки тощо), більшість з яких надають послуги розміщення без декларування своїх доходів і сплати податків, створюючи цим самим неконкурентне бізнес-середовище відносно легально діючих учасників ринку.

Рівень завантаженості підприємств готельного комплексу області ще не відповідає загальноприйнятому у світовій практиці. Для місцевих засобів розміщення, в залежності від їх потужності, коефіцієнт використання місткості варіює в межах 0,16-0,19, що свідчить про недостатню ефективність роботи підприємств готельного комплексу. Окремі готелі мають досить високий рівень завантаженості, як правило, вони розташовані у центральній і приморській частинах м. Одеси, однак більшість готелів не вкладається в нормативні значення. У світовій практиці мінімальний рівень коефіцієнта завантаженості встановлений у розмірі 0,65 [21].

Незважаючи на існуючі на сьогодні проблеми щодо цілорічного завантаження діючих готелів, доходи суб'єктів господарювання від надання послуг розміщення щороку збільшуються.

Розвиток індустрії відпочинку в області стримується і через низку проблем, пов'язаних із забезпеченням рекреаційних територій доброякісною питною водою в достатній кількості, відсутністю загальних інженерних мереж каналізації, теплопостачання, споруд з очистки стічних вод та централізованих систем санітарної очистки. При цьому покращення стану

об'єктів санаторно-курортної сфери за рахунок залучення інвестиційних коштів ускладнюється через те, що 52,7% від загальної кількості оздоровниць є відомчими, 21,8 % - підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України, 16,3 % - належать профспілкам, а 9,0 % - є власністю іноземних держав.

Загалом, основні проблеми туристично-рекреаційної діяльності, притаманні як Одеському регіону, так і державі в цілому, полягають у наступному [24]:

- певний низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму, спричинений, в основному, відсутністю нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, обмеженою транспортною доступністю деяких об'єктів;
- невідповідність музейних експозицій та прилеглих територій до туристичних відвідувань, у тому числі іноземними туристами та особами з обмеженими фізичними вадами;
- недостатність фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація;
- робота в тіні ряду фірм, що надають туристичні послуги, недосконалість та слабкість здійснення контролю за дотриманням ними ліцензійних умов; продовження існуючого курсу на хижацьке використання природних ресурсів, загроза їх швидкого виснаження через відсутність:
- Державного кадастру природних територій курортів України та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
- нормативно-правових актів про визначення природних територій курортами державного та місцевого значення із встановленням меж округу та зон санітарної охорони курортів;
- затвердженої на державному й регіональному рівнях (відповідно) медичної спеціалізації курортів;

- затвердженої та скорегованої містобудівної документації на більшості курортних територій;
- достатнього обсягу фінансування з місцевих бюджетів протиерозійних і протизсувних робіт, що загрожує руйнуванням частини прибережних територій та пляжів курортів;
- державного нагляду і контролю за додержанням правил і норм використання лікувальних ресурсів (наявні унікальні природно-оздоровчі ресурси використовуються неефективно, існує тенденція до їх руйнування і знищення);
- диференційованих тарифів з плати за користування природними лікувальними ресурсами у залежності з цінністю зазначених ресурсів тощо.

Крім того, основними причинами неефективної реалізації конкурентних переваг унікального ресурсного потенціалу Одеського регіону є [22]:

- відсутність комплексної політики держави, несформованість раціональних форм державного управління у сфері туризму і діяльності курортів, невідповідність нормативноправового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення та економіки держави, існуючим параметрам туристичного потоку, тенденціям розвитку туризму;
- відсутність цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами, їх різним відомчим підпорядкуванням;
- недосконалість організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму і діяльності курортів в регіоні, слабка міжвідомча координація;
- негативні наслідки тривалого саморегуляційного розвитку туризму;
- недостатня система безпеки відпочиваючих;
- відсутність належної інвестиційної політики, недостатність державних важелів щодо зменшення ризиків для суб'єктів туристичної діяльності;

- недостатнє наукове підґрунтя діяльності галузі, планування та прогнозування;
- недостатня увага до науково-методичного та кадрового потенціалу галузі;
- недостатня культура надання санаторно-курортних, туристичних та готельних послуг;
- відсутність уніфікованих механізмів акредитації та сертифікації об'єктів туризму та курортів;
- неефективний маркетинг та низький рівень менеджменту;
- недостатня урегульованість процесів приватизації;
- низька якість складових туристичного продукту: значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для туристичних відвідувань, туристична інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам, а туристичні послуги у більшості секторів туристичної індустрії – вимогам щодо якості обслуговування.

Як наслідок, сфера туризму і діяльності курортів не забезпечує повноцінного виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій, зокрема, підвищення якості життя населення; формування гармонійно розвиненої особистості; збереження довкілля та культурної спадщини; наповнення бюджетів, створення робочих місць.

4.2 Перспективи розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах приморських територій Одещини

Перспектив розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах приморських територій Одещини безперечно мають спиратись на існуючі профільні наукові дослідження в цій сфері. Зокрема, цікавим є аналіз територіальної організації рекреаційних умов і ресурсів Одеської області, проведений в роботі [25].

Згідно данного дослідження, для вивчення територіальної організації рекреаційних умов і ресурсів виключно важливе значення має внутрішньообласне рекреаційне районування, яке дає можливість науково обґрунтувати розвиток рекреаційних комплексів, вивчати і регулювати взаємодію господарства та природного середовища. Внутрішньообласне рекреаційне районування ґрунтується на аналізі природних і соціально-економічних процесів, явищ та чинників [25].

Так, для комплексного рекреаційного аналізу території здійснена оцінка таких складових природних умов і ресурсів, як: біокліматичні; геоморфологічні; біологічні і об'єкти ПЗФ; гідромінеральні і грязелікувальні (всього враховано 30 показників) [5]. На підставі отриманих даних поділити всі райони поділено на три групи: сприятливі (61-75 балів); відносно сприятливі (55,5-60,5 балів) і несприятливі (47,5-55,0 балів).

Для комплексної оцінки антропогенного навантаження показники в дослідженні обиралися таким чином, щоб їхня сукупність визначала вплив на атмосферне повітря, природні води та ґрунтовий покрив (15 показників): викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел; забір води із природних водних об'єктів, споживання свіжої води, загальне водовідведення, скид стічних вод у поверхневі водні об'єкти; площа сільськогосподарського освоєння, розораних земель, % від загальної площі, кількість внесених агрохімікатів на 1 га посівної площі; кількість утворених відходів I-III і IV класів небезпеки, кількість нагромаджених відходів у сховищах організованого складування, кількість отрутохімікатів, які зберігаються на територіях складів; густоти населення. За загальною кількістю отриманих балів це дало можливість виділили наступні території: дуже низького антропогенного навантаження (7-9 балів); низького (10-12 балів), середнього (13-15 балів); 4 – високого (16-19 балів). Для групи показників антропогенного навантаження збільшення балу відбувається з мірою збільшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Для оцінювання історико-культурних рекреаційних ресурсів враховувалися 6 показників: кількість історико-культурних об'єктів (археологічних, історичних, монументальних, містобудування й архітектури), насиченість території зазначеними об'єктами (кількість об'єктів на 100 км.) і коефіцієнт пізнавальної цінності [26, 27]. Отримані значення історикокультурного рекреаційного потенціалу дозволили поділити всі райони на три групи: високоатраактивні (14-18 балів); середньоатраактивні (9-13 балів) і малоатраактивні (4-8 балів).

При проведенні оцінки соціально-економічних рекреаційних ресурсів використана методика оцінки рекреаційної інфраструктури з позиції забезпеченості території і населення адміністративних районів санаторно-курортними закладами, об'єктами готельного, ресторанного господарства, роздрібною торгівлі, культурно-освітнього забезпечення, мережею авто та залізничних шляхів (12 показників) [26]. Тобто, оцінювання ресурсів здійснювалося на основі кількісних характеристик, які переводилися в якісну оцінку (понад 29 балів – висока забезпеченість; 20-29 балів – середня; до 20 балів – низька).

В роботі також оцінювались і інші показники, які шляхом подальшого узагальнення дозволили визначити узагальнюючий показник – величину рекреаційної цінності (ВРЦ), яка забезпечує порівнюваність різнорідних значень для кожного виду рекреаційних ресурсів (табл. 4.1) [25].

Таблиця 4.1 - Комплексна оцінка ландшафтно-рекреаційних районів Одеської області [25]

Ландшафтно-рекреаційні райони	Дністровсько-Південнобузький	Великомихайлівсько-Миколаївський	Роздільнянсько-Березівський	Тарутинсько-Саратський	Ренійсько-Кілійський	Сасиксько-Тилігульський
Оцінка природних ресурсів (бали) за сприятливість	56,7 – відносно сприятливі умови	52 – мало сприятливі умови	55 – відносно сприятливі умови	53,3 – мало сприятливі умови	59,4 – відносно сприятливі умови	67,7 – сприятливі умови
Оцінка антропогенного навантаження на складові НПС	9,3 – дуже низького	10 – низького	10 – низького	11 – низького	14 – середнього	13,4 – середнього
Оцінка історико-культурних ресурсів, бали	8,4 – середньо атрактивний	7 – мало атрактивний	8,3 – мало атрактивний	9 – середньо атрактивний	11,3 – середньо атрактивний	12,6 – високо атрактивний
Забезпеченість рекреаційною інфраструктурою, одиниць, бали	523	170	217	261	484	3886
	17,3 – низька	16,7 – низька	15,3 – низька	15,7 – низька	18,8 – середня	26 – висока
Відвідуваність рекреантами, осіб	16758 – низька	6330 – низька	6737 – низька	16658 – низька	55576 – середня	483492 – висока
Забезпеченість рекреаційними ресурсами (комплексна оцінка), бали	82,2 – середньо забезпечений	75,7 – мало забезпечений	78,7 – мало забезпечений	78 – мало забезпечений	89,4 – середньо забезпечений	106,3 – найзабезпеченіший
ВРЦ	V ранг 0,296	V ранг 0,286	V ранг 0,303	IV ранг 0,387	IV ранг 0,410	II ранг 0,633

За переліченими вище показниками, згідно дослідження, (табл. 4.1) у межах території Одеської області виділено 6 ландшафтно-рекреаційних районів (ЛРР) – Дністровсько-Південнобузький, Великомихайлівсько-Миколаївський, Роздільнянсько-Березівський, Тарутинсько-Саратський, Ренійсько-Кілійський і Сасиксько-Тилігульський. Кожен з виділених ландшафтно-рекреаційних районів відрізняється від іншого величиною рекреаційного потенціалу, антропогенним навантаженням, розвиненістю рекреаційної інфраструктури, відвідуваністю рекреантами, величиною рекреаційної цінності.

Комплексна назва і характеристика отриманих ландшафтно-рекреаційних районів представлена в легенді карти (рис. 4.2) та в таблиці 4.1.

Встановлено, що з шести ландшафтно-рекреаційних районів Одеської області лише СасикськоТилігульський і Ренійсько-Кілійський мають високий і середній рівні забезпеченості рекреаційними ресурсами – середня величина рекреаційного потенціалу складає відповідно 106,3 та 89,4 бали; характеризуються високим і середнім рівнями розвитку рекреаційної інфраструктури (відповідно 3886, 484 рекреаційних закладів); високу відвідуваність рекреантами (відповідно 483492, 55576 осіб за рекреаційний період).

Досить чітко виділяється група районів, що має середній рівень забезпеченості та низький ступінь використання рекреаційних ресурсів – Дністровсько-Південнобузький, Роздільнянсько-Березівський і Тарутинсько-Саратський (середня величина рекреаційного потенціалу складає відповідно 82,2; 78,7 і 78 балів (табл.4.1). Великомихайлівсько-Миколаївський ЛРР є мало забезпеченим рекреаційними ресурсами (середня величина рекреаційного потенціалу складає 75,7 балів і має низький рівень розвитку рекреаційної інфраструктури (16,7 балів – 170 одиниць) [25].

Згідно величини рекреаційної цінності Дністровсько-Південнобузький ЛРР (середнє значення ВРЦ становить 0,296 має рекреаційні ресурси високої якості, проте характеризується низьким рівнем розвитку рекреації, зокрема, мало забезпечений санаторно-курортними закладами та об'єктами рекреаційної інфраструктури

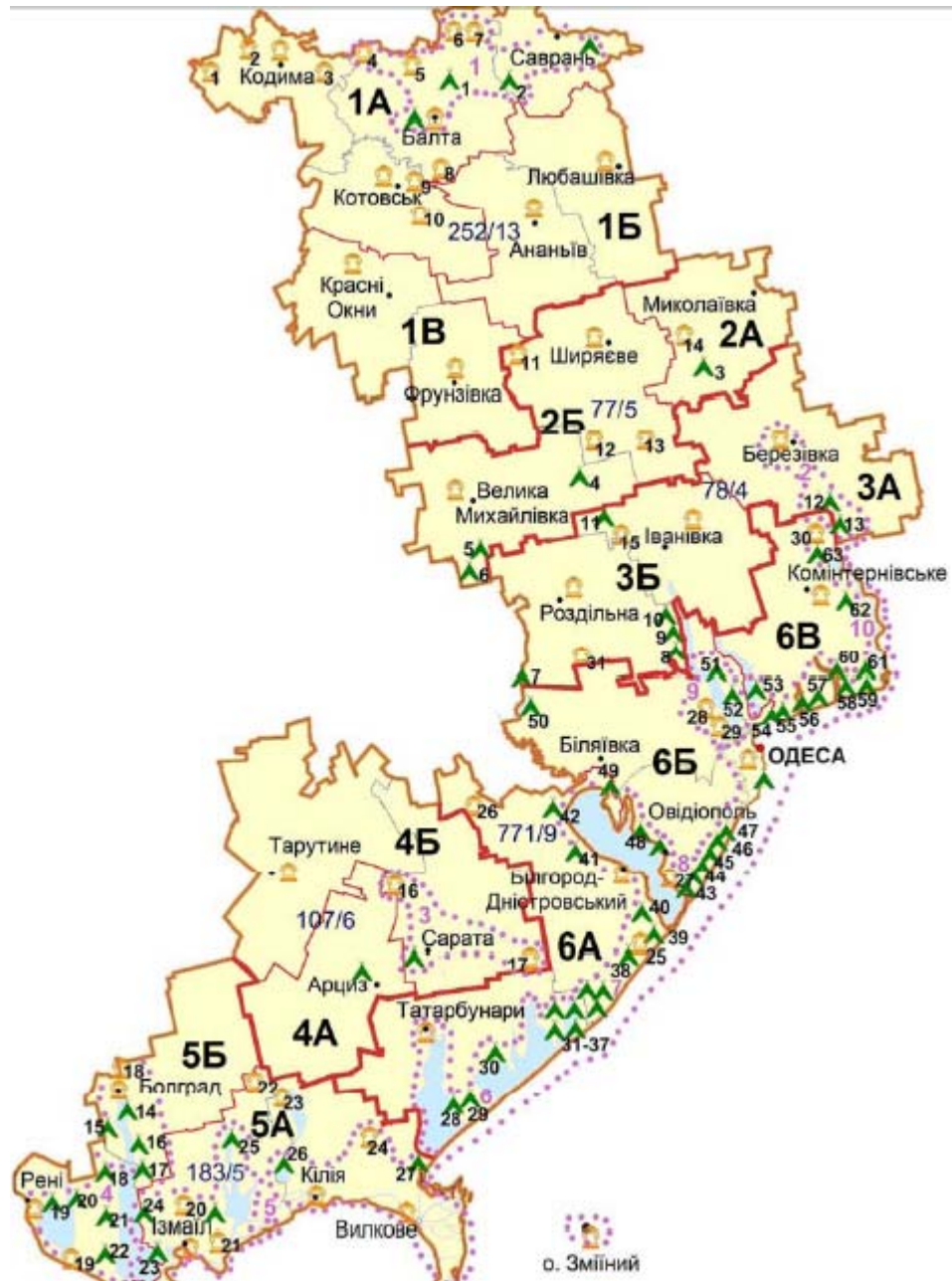

Рис. 4.1 Територіальна організація рекреаційних умов і ресурсів Одеської області [25]

Умовні позначення:

	центр області
	центри адміністративних районів
	межі ландшафтно-рекреаційних районів
1-6	номери ландшафтно-рекреаційних районів
	межі ландшафтно-рекреаційних підрайонів
A, B, B	ландшафтно-рекреаційні підрайони
	межі зон рекреаційної спрямованості
1-10	номери зон рекреаційної спрямованості
	районі формуючі рекреаційні центри
1-63	районі формуючі культурні центри
	кількість рекреаційних пунктів (готелі, санаторно-курортні заклади, дитячі оздоровчі заклади) та рекреаційних угідь (мисливсько-риболовні господарства, державні лісові господарства, користувачі мисливських угідь)
1-31	
7714	

Легенда до карти «Територіальна організація рекреаційних умов і ресурсів Одеської області»

1 – Дністровсько-Південнобузький, височинно-рівнинний, відносно сприятливий, естетично-пізнавальний, природно-кліматичний, низького рекреаційно-техногенного навантаження (РТН).

1А – сприятливий, естетично-оздоровчо-історичний, низького РТН, низького рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

1Б – відносно сприятливий, естетично-пізнавальний, низького РТН, нерозвинена рекреаційна інфраструктура.

1В – несприятливий, естетично-пізнавальний, низького РТН, нерозвинена рекреаційна інфраструктура.

2 – Великомихайлівсько-Миколаївський, височинно-рівнинний, несприятливий, естетично-пізнавальний, природно-кліматичний, низького РТН.

2А – відносно сприятливий, естетично-пізнавальний, низького РТН, нерозвинена рекреаційна інфраструктура.

2Б – несприятливий, естетично-пізнавальний, низького РТН, нерозвинена рекреаційна інфраструктура.

3 – Роздільнянсько-Березівський, низовинний, сприятливий, естетично-оздоровчо-пізнавальний, клімато-бальнеологічний, середнього РТН.

3А – сприятливий, низького РТН, нерозвинена рекреаційна інфраструктура.

3Б – відносно сприятливий, середнього РТН, нерозвинена рекреаційна інфраструктура.

4 – Тарутинсько-Саратський, височинно-рівнинний, відносно сприятливий, естетично-оздоровчо-екскурсійний, клімато-бальнеологічний, середнього РТН.

4А – відносно сприятливий, естетично-оздоровчо-історичний, середнього РТН, низького рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

4Б – несприятливий, оздоровчо-екскурсійний, низького РТН, низького рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

5 – Ренійсько-Кілійський, низовинний придунайський, відносно сприятливий, естетично-лікувально-екскурсійний, клімато-бальнеологічний, високого РТН.

5А – сприятливий, естетично-відпочинково-екскурсійний, високого РТН, середнього рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

5Б – несприятливий, культурно-пізнавальний, середнього РТН, середнього рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

6 – Сасиксько-Тилігульський, низовинний лиманно-приморський, сприятливий, естетично-лікувально-екскурсійний, клімато-бальнео-грязьовий, високого РТН.

6А – сприятливий, естетично-лікувально-екскурсійний, середнього РТН, середнього рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

6Б – відносно сприятливий, естетично-оздоровчий, високого РТН, середнього рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

6В – сприятливий, естетично-відпочинковий, середнього РТН, середнього рівня розвитку рекреаційної інфраструктури.

Зони рекреаційної спрямованості:

1 – Балтсько-Савранська історико-відпочинково-оздоровча,

2 – Березівська гірськолижна,

3 – Саратська оздоровчо-паломницька,

4 – Болградська етнографічно-культурно-пізнавальна,

5 – Кілійська історико-краєзнавчо-екологічна,

6 – Татарбунарська пляжно-оздоровча,

7 – Білгород-Дністровська туристсько-лікувальна,

8 – Овідіопольська пізнавально-оздоровча,

9 – Біляївська водно-екологічна,

10 – Комінтернівська пляжно-відпочинкова.

Районоформуючі рекреаційні центри: **1** - с. Кринички, **2** - с. Гетьманівка, **3** - с. Стрюково, **4** - с. Ольгинове, **5** - с. Кардамичево, **6** - с. Гребеники, **7** - с. Лиманське, **8** - с. Єгорівка, **9** - с. Бринівка, **10** - с. Щорсово, **11** - с. Михайлополь, **12** - с. Гуляївка, **13** - с. Златоустово, **14** - с. Оксамитне, **15** - с. Владичень, **16** - с. Криничне, **17** - с. Коса, **18** - с. Котловина, **19** - с. Лиманське, **20** - с. Нагірне, **21** - с. Плавні, **22** - с. Новосільське, **23** - с. Нова Некрасівка, **24** - с. Озерне, **25** - с. Суворове, **26** - с. Василівка, **27** - с. Приморське, **28** - с. Лиман, **29** - с. Приморське, **30** - «Шагани-Алібей», **31** - с. Новомихайлівка, **32** - с. Тузли, **33** - с. Лебедівка, **34** - с. Базар'янка, **35** - с. Миколаївка, **36** - с. Курортне, **37** - с. Приморське-Попаздра, **38** - смт. Сергіївка, **39** - смт. Затока, **40** - с. Шабо, **41** - с. Південне, **42** - с. Красна Коса, **43** - с. Кароліно-Бугаз, **44** - с. Грибівка, **45** - с. Леонідове, **46** - с. Санжійка, **47** - с. Іллічівка, **48** - с. Калаглія, **49** - с. Маяки, **50** - с. Градениці, **51** - с. Ковалівка, **52** - с. Іллінка, **53** - с. Красносілка, **54** - с. Крижанівка, **55** - с. Фонтанка, **56** - с. Нова Дофінівка, **57** - с. Чорноморське, **58** - м. Южне, **59** - с. Сичавка, **60** - с. Біляри, **61** - с. Кошари, **62** - с. Мар'янівка, **63** - с. Каїри.

Районоформуючі культурні центри: **1** - с. Загнітків, **2** - с. Серби, **3** - с. Будеї, **4** - с. Саражинка, **5** - с. Чернече, **6** - с. Піщана, **7** - с. Пужайкове, **8** - с. Пасицели, **9** - с. Липецьке, **10** - с. Куйбишеве, **11** - с. Олександрівка, **12** - с. Новосвітівка, **13** - с. Жовтень, **14** - с. Ісаєво, **15** - с. Червонознам'янка, **16** - с. Введенка, **17** - с. Кулевча, **18** - с. Табаки, **19** - с. Орловка, **20** - с. Саф'яни, **21** - с. Стара Некрасівка, **22** - с. Кирнички, **23** - с. Старі Трояни, **24** - с. Мирне, **25** - с. Біленьке, **26** - с. Крутоярівка, **27** - с. Роксолани, **28** - с. Нерубайське, **29** - с. Усатове, **30** - с. Петрівка, **31** - с. Щербанка.]

Для Великомихайлівсько-Миколаївського і Роздільнянсько-Березівського районів середнє значення ВРЦ становить відповідно 0,286 та 0,303. До даних районів увійшли території з незначною кількістю рекреаційних ресурсів та з нерозвиненою рекреаційною інфраструктурою. Для Тарутинсько-Саратського ЛРР середнє значення ВРЦ становить 0,387 (табл.4.1), що свідчить про високу якість рекреаційних ресурсів, середній ступінь розвитку рекреації, низьку забезпеченість санаторно-курортними закладами, об'єктами готельного та ресторанного господарства.

Приморський Ренійсько-Кілійський ЛРР (середнє значення ВРЦ 0,410 (табл. 4.1) має рекреаційні ресурси значної кількості та достатньої якості, характеризується середнім ступенем розвитку рекреації і середнім рівнем забезпеченості рекреаційною інфраструктурою.

Для іншого приморського Сасиксько-Тилігульського ЛРР середнє значення ВРЦ становить 0,633, що свідчить про наявність унікальних

рекреаційних ресурсів, їх великі обсяги та про високий рівень розвитку рекреації завдяки достатньо розвинутій рекреаційній інфраструктурі.

Таким чином, ландшафтно-рекреаційне районування території Одеської області показало, що із шести ландшафтно-рекреаційних районів тільки 2 (і саме приморські) є сприятливими (Сасиксько-Тилігульський, Ренійсько-Кілійський); 3 – відносно сприятливими (Тарутинсько-Саратський, Роздільнянсько-Березівський, Дністровсько-Південнобузький) і 1 – несприятливим (Великомихайлівсько-Миколаївський) [25].

Аналіз рекреаційної галузі в межах Одеської області (її масштабів, особливостей функціонування рекреаційних підприємств, наявності санаторно-курортних закладів), проведений в розглядаємому дослідженні, дозволив виділити в межах регіону дослідження таксономічні одиниці нижчого порядку – 10 зон рекреаційної спрямованості; у межах кожного ландшафтно-рекреаційного району також виділено основні районоформуєчі рекреаційні та культурні центри, рекреаційні пункти і рекреаційні угіддя (рис. 4.2). Найбільша кількість одиниць нижчої ієрархії представлена в Сасиксько-Тилігульському ЛРР – 836 (51 %).

Для кожного ландшафтно-рекреаційного району визначались можливі напрями рекреаційної діяльності та обчислювався коефіцієнт функціональної придатності – відношення суми функцій місцевості (ландшафтно-рекреаційного району) до суми функцій регіону (Одеської області в цілому). Значення коефіцієнта змінюються від 0 до 1 – максимальна ступінь атрактивності (привабливості).

Найпридатніші для рекреації ландшафтно-рекреаційні райони з коефіцієнтом придатності вище 0,50 – приморські Сасиксько-Тилігульський і Ренійсько-Кілійський. У межах даних районів можливе використання 26 напрямів рекреаційної діяльності з 28 можливих.

Придатні для рекреації Дністровсько-Південнобузький і Тарутинсько-Саратський рекреаційні райони з коефіцієнтом від 0,30 до 0,50 – 8-9 напрямів рекреаційної діяльності. Мало придатні для рекреації ландшафтно-

рекреаційні райони, коефіцієнт придатності яких менше 0,30. До цих районів відносяться Роздільнянсько-Березівський і Великомихайлівсько-Миколаївський. У межах даних районів можливе використання 5-7 напрямів рекреаційної діяльності, але гірськолижний вид рекреації розвивається лише у межах Роздільнянсько-Березівського ландшафтно-рекреаційного району. Оцінка функціональної придатності ландшафтно-рекреаційних районів території представлена на рис. 4.3.

Результати дослідження дозволили встановити пріоритетні напрями розвитку рекреаційної діяльності в межах кожного ландшафтно-рекреаційного району Одеської області: Дністровсько-Південнобузький ЛРР екологічного та спортивно-оздоровчого напрямів рекреаційної діяльності (РД), з елементами пізнавального; Великомихайлівсько-Миколаївський ЛРР сільського зеленого напрямів РД, з елементами пізнавального; Роздільнянсько-Березівський ЛРР сільського зеленого, спортивного (гірськолижний спорт) напрямів РД,

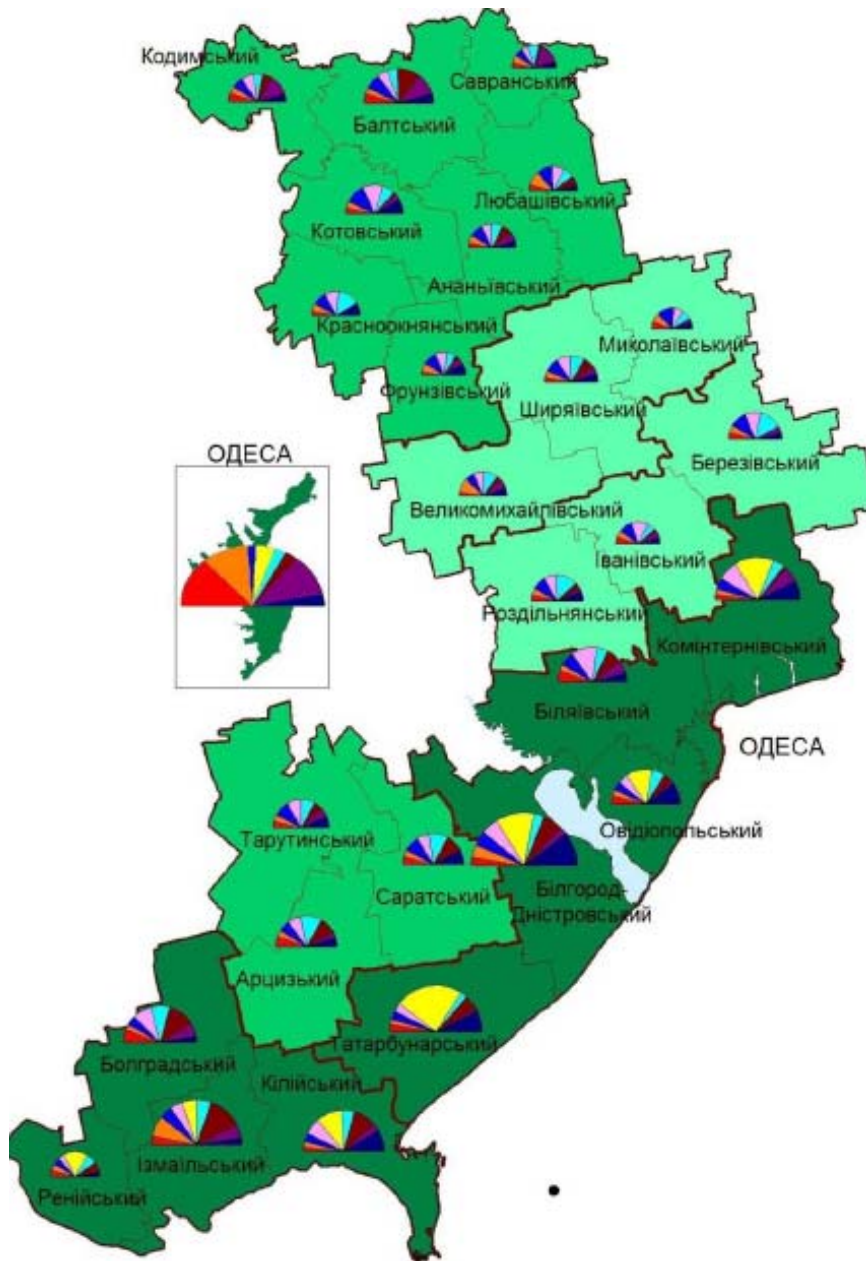
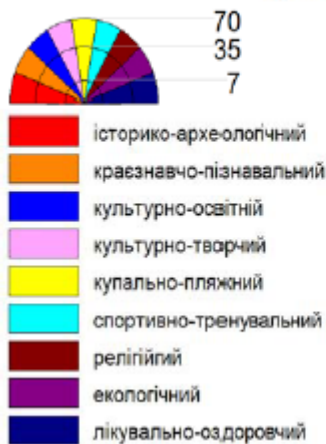

Рис. 4.3 - Ступінь придатності ландшафтно-рекреаційних районів Одеської області для різних видів рекреаційної діяльності [25]

Умовні позначення:

Види рекреаційної діяльності (частка по району, %)

Коефіцієнт функціональної придатності

—
межі ландшафтно-рекреаційних районів

з елементами етнічного та пізнавального; Тарутинсько-Саратський ЛРР релігійного та етнографічного напрямів РД, з елементами оздоровчого та пізнавального; Ренійсько-Кілійський комплексний ЛРР екологічного, етнографічного, історико-краєзнавчого та релігійного напрямів РД, з елементами оздоровчого та водного спортивного; Сасиксько-Тилігульський комплексний ЛРР курортно-лікувального, пляжного, пізнавального, розважального та водного спортивного напрямів РД, з елементами релігійного, екологічного, фестивального, етнічного та екстремального (дельтапланеризм, спелеологія). Серед виділених ландшафтно-рекреаційних районів лише два визначені як «комплексні» – Сасиксько-Тилігульський і Ренійсько-Кілійський. У зміст цього терміну закладена інформація про наявність в такому районі рекреаційних ресурсів, які забезпечують (чи забезпечать) розвиток практично всіх видів рекреаційної діяльності.

Стосовно приморських районів, рекреаційний комплекс є одним із найважливіших секторів їх господарства, наприклад, Сасиксько-Тилігульського ЛРР. Основним видом рекреаційної діяльності даного району є курортно-лікувальний, оскільки у межах його території є унікальні кліматичні зони морського узбережжя, лікувальні мулові сульфідні грязі та ропа Будакського, Куяльницького, Тилігульського, Хаджибейського лиманів і Тузловської групи озер (озера Шагани, Алібей, Бурнас), а також різноманітні

мінеральні води, які застосовуються як для внутрішнього прийому, так і для медичних процедур.

Наявність широкого спектру рекреаційних ресурсів у межах території району дасть можливість в перспективі удосконалювати такі види рекреаційної діяльності як паломницький (релігійний), ностальгійний (етнографічний), пізнавальний, кінний, мисливський, автомобільний, а також розвивати нетрадиційні і слаборозвинені види: велосипедний, піший, спортивний, діловий тощо [25, 26]. Всі ці види можуть бути комбінованими, розрахованими як на групи туристів, так і на індивідуальні тури, поєднуватися з широким спектром додаткових послуг.

Територію іншого приморського Ренійсько-Кілійського ЛРР можна розглядати як формуючий рекреаційний центр, функціональна спеціалізація якого носить лікувально-оздоровчий і рекреаційно-пізнавальний характер. Рекреаційний район орієнтується на реалізацію оздоровчо-відпочинкових циклів, а також відпочинку вихідного дня для місцевого населення і населення інших районів – мисливсько-рибальський вид відпочинку.

Найперспективнішими напрямками рекреації в районі є лікувально-оздоровчий (с. Приморське), екологічний туризм в межах заповідних територій (Дунайський біосферний заповідник, «Острів Зміїний», «Ізмаїльські острови» – Малий Далер, Великий Далер і Татару, водно-болотні угіддя міжнародного значення); сільський зелений, мисливський туризм (оз. Ялпуг-Кугурлуй, оз. Кагул, оз. Китай); круїзний, рибпромисловий і водноспортивний туризм (оз. Ялпуг-Кугурлуй, оз. Кагул, оз. Китай); історичний, етнографічний (м. Болград і ряд населених пунктів Болградського і Ізмаїльського районів) і релігійний туризм. Завдяки унікальності розташування острова Зміїний, цікавому підводному ландшафту, рослинному і тваринному світові Чорного моря активно розвивається дайвінг.

Враховуючі результати розглянутого наукового дослідження, перспективи розвитку туристично-рекреаційної діяльності приморських

територій Одещини певним чином вбачаються із застосуванням кластерної моделі розвитку районів.

Світова практика 90-х років минулого століття свідчить про високу економічну результативність діяльності значної кількості різноманітних кластерів, підтверджуючи їхні конкурентні переваги порівняно із традиційними формами територіальної організації господарювання. Тому обґрунтованим є запровадження туристичних кластерів у приморських регіонах України.

Цікавим, для аналізу перспектив розвитку, є SWOT-аналіз як спосіб оцінки конкурентоспроможності туристичних послуг у приморських районах, що здійснюється на підставі ідеї кластерної моделі [28].

Згідно такого аналізу сильні сторони приморських районів:

- сприятливе географічне положення; помірно-теплий клімат;
- можливості створення курортно-рекреаційного кадастру для визначення можливостей та обмежень у використанні курортно-рекреаційних та земельних ресурсів з визначенням перспектив і переваг територіального розвитку;
- формування конкурентоспроможних кластерів у рекреаційній та туристичній сферах.

Слабкі сторони:

- обмежений доступ та висока вартість кредитних ресурсів; недостатнє ресурсне забезпечення агропромислового комплексу;
- недостатнє фінансування цільових регіональних та державних програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток;
- дисбаланс між попитом та пропозиціями на ринку праці, наявність тіньової зайнятості;
- низька якість доріг та застарілий стан транспортної і енергетичної інфраструктури;
- тінізація послуг туристично-рекреаційного комплексу призводить до втрати місцевими бюджетами значної частки потенційних доходів і до

послаблення можливостей розвитку комунальної інфраструктури, адекватної збільшенню припливу рекреантів.

Потенційні можливості:

- створення інвестиційного бренду кожного приморського району;
- зниження в міжсезоння собівартості рекреаційних послуг, цін на послуги санаторно-курортних установ до рівня беззбитковості з одночасним розвитком супутніх послуг;
- забезпечення диверсифікації туристичного продукту та розвиток нових сегментів ринку рекреаційних послуг; забезпечення розвитку медичного та соціального туризму;
- активізація розвитку в міжсезоння ділового, наукового, конгрес-, зимового, морського, етно-, мисливського, військового та інших видів туризму.

Потенційні загрози:

- недосконалий механізм державної підтримки підприємництва;
- неорганізованість санаторно-курортного і туристичного комплексу; невірно розставлені пріоритети економічного розвитку приморських районів;
- низька конкурентоспроможність санаторно-курортного і туристичного комплексу у порівнянні з Пан'європейськими зонами відпочинку.

Таким чином, шляхи підвищення інвестиційної привабливості приморських районів за рахунок туристично-рекреаційної діяльності, пов'язуються саме з процесом кластеризації (рис. 4.4) [28].

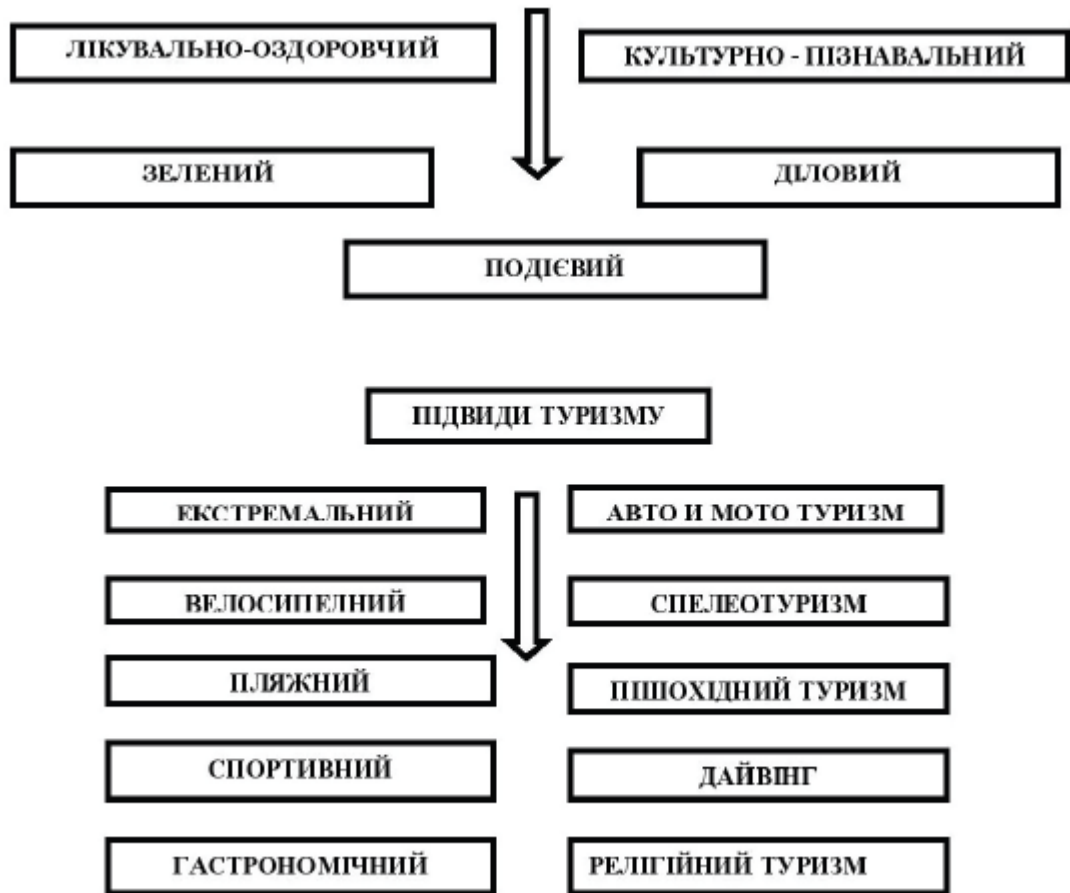

Рис. 4.4 – Рекреаційно-туристичний кластер [28]

Відповідно, у сільських регіонах є сенс розвивати ешелонований тип освоєння: безпосередньо у береговій зоні – рекреаційно-туристичні кластери з поєднанням (там, де це є доцільним) з винними туристичними кластерами. Далі від узбережжя – сільськогосподарські кластери з впровадженням високо інтенсивного екологічно чистого сільського господарства і переробки продукції для задоволення потреб регіону і вивозу надлишків за межі регіону або країни (табл. 4.2) [28].

Таблиця 4.2 - Перспективні напрямки розвитку туризму у приморських адміністративних районах [28]

Зонування приморських районів	Перелік районів	Традиційні/ існуючі види туризму	Нові види туризму, що пропонуються у складі туристичних кластерів
1	2	3	4
Приморські степові з виходом до судноплавних річок і лиманів	Ренійський, Ізмаїльський, Кілійський, Овідіопольський, Очаківський, Білозерський, Березанський Жовтневий	Сільський, рекреаційний,	Яхтинг (лимани, Дунай, Чорне і Азовське моря, Дніпро, Дністер, Південний Буг), винний туризм , науковий і екологічний туризм (Дунайський біосферний заповідник, археологічний туризм (Ольвія, о. Березань, о. Зміїний), дайвінг (о. Зміїний), екстремальний/полювання , (пойми річок, подорожі на квадрациклах), рафтинг по річках, вейкбордінг по лиманах та річках, промисловий туризм (екскурсії на кращі промислові підприємства і фермерські господарства), етнічний туризм (місця компактного проживання німців, болгар, гагаузів),
Приморські степові з виходом до грязевих лиманів	Татарбунарський, Комінтернівський, Сакський, Роздольненський, Якимівський, Приазовський, Ленінський, Б-Дністровський, Голопристанський	Сільський, рекреаційний (бальнеологічний),	Винний туризм , медичний (Якимівський р-н – джерела лікувальної води), екологічний, науковий (Чорноморський біосферний заповідник, Дністровські плавні), яхтинг (Лимани, Дніпро, Дністер, Південний Буг), вейкбордінг по лиманах та річках, екстремальний (подорожі на квадрациклах), культурний туризм (лицарські бої у Б-Дн. фортеці), промисловий туризм (екскурсії на кращі промислові підприємства і фермерські господарства), кінний туризм

У віддалених від узбережжя частинах приморських регіонах – створювати туристичні кластери сільського (зеленого), екологічного, агротуризму і поєднувати їх з винними кластерами (табл. 4.2). Кластери

повинні мати статус «територій пріоритетного розвитку» або інші преференції. Для цього необхідна розробка закону про впровадження політики кластеризації в Україні. Певні наукові дослідження із розробки механізмів створення таких кластерів є, окремі регіони роблять перші розрізнені спроби у цих напрямках, але систематики, повного і комплексного вирішення проблеми поки немає.

Саме, перспективним є створення кластерів у сільських і депресивних районах. Практичний досвід свідчить, що для українських сіл, де ще залишилися люди із внутрішньою потребою в кооперації, кластерна модель – це реальний і природний вихід із соціальної і економічної. У сільських регіонах є сенс розвивати ешелонований тип освоєння: безпосередньо у береговій зоні – рекреаційно-туристичні кластери з поєднанням (там, де це є доцільним) з винними туристичними кластерами. Далі від узбережжя – сільськогосподарські кластери з впровадженням високо інтенсивного екологічно чистого сільського господарства і переробки продукції для задоволення потреб регіону і вивозу надлишків за межі регіону або країни.

Задля реалізації моделі кластеризації необхідно здійснити низку практичних заходів щодо розвитку та реформування туристично-рекреаційного комплексу приморських районів, запровадити ефективну іміджеву і маркетингову політику, зокрема [28]:

1. Удосконалити законодавчу та нормативну бази щодо порядку виявлення, оцінки, інвентаризації ресурсів, придатних для туризму, їх паспортизації, реєстрації, визначення правового режиму туристичних ресурсів та маркування ресурсів, їх моніторингу на відповідність нормативним вимогам.

2. Розробити елементи туристичного стилю (зонтичний бренд) для приморських районів (логотип, слоган, кольорова гама). Сформувати Концепцію клієнто – орієнтованого сервісу приморських районів із залученням громадських лідерів та підприємців районів. Організувати на

постійній основі навчальні програми для підвищення кваліфікації персоналу сфери обслуговування та туризму.

3. Перед початком туристичного сезону проводити ярмарки виробів народно-прикладного мистецтва і продуктів харчування, які виготовляються на території приморських районів, з метою розширення асортименту сувенірної продукції.

4. Обладнати спеціальні торгові точки відповідно до «туристичного бренду району» на набережних і у торгових центрах курортних селищ для реалізації продуктів харчування місцевих сільськогосподарських виробників. Сприяти відкриттю у приморських районах закладів громадського харчування за франшизою відомих компаній України, лідерів сфери обслуговування.

5. Проводити інформаційні зустрічі (семінари, конференції) із залученням співробітників краєзнавчих музеїв і підприємців районів, представників туристичного бізнесу, за поданням найбільш цікавих історичних подій, особливостей проведення обрядів і організації побуту, які могли б реалізовуватися в існуючих закладах громадського харчування районів.

6. Розробити презентаційні сайти сувенірної продукції приморських районів.

Пріоритетними у напрямку розвитку туристично-рекреаційної на приморських територіях Одещини є процеси екологізації рекреаційно-туристичного природокористування. Сутність екологізації рекреаційно-туристичного природокористування можна трактувати як безперервний процес поширення ідеології «зеленої» економіки в суспільно-територіальному системоутворенні на основі певних закономірностей та регіональних особливостей. Іншими словами, екологізація рекреаційно-туристичного природокористування розглядається як суспільне явище в напрямі забезпечення інноваційного зростання економіки регіонів з залученням новітніх інструментів державного управління.

Привабливість розвитку туристично-рекреаційної діяльності та сталий розвиток приморських регіонів взагалі також дуже залежить від розвитку транспортної інфраструктури. Одеська область, маючи найбільш потужні потенційні можливості транспортної інфраструктури (зокрема, територією регіону проходять міжнародні транспортні коридори (МТК): МТК-ЧЕС - проходить кільцем доріг навколо Азово-Чорноморського басейну, МТК Гданськ-Одеса, МТК Пан-європейський №7, Дунайський (водний) МТК), є водночас найбільш проблемним регіоном України в цьому питанні. Така ситуація пов'язана з відсутністю системної політики і реальної зацікавленості з боку держави у розвитку транспортної інфраструктури регіону протягом тривалого часу.

Зокрема, до проблемних питань відносяться [28]:

- низька швидкість залізниць, що пов'язана із залізничною інфраструктурою (колії, що будувалися ще за часів СРСР не відповідають сучасним вимогам швидкісних поїздів) і рухомих складом залізниць, які вже морально застаріли;
- незадовільний стан автомобільних доріг з твердим покриттям, що характерний як для приморських регіонів так і держави в цілому;
- розвиненість транспортної інфраструктури приморського регіону в меридіональному напрямку до столиці і в той же час низький рівень розвитку транспортної інфраструктури в широтному напрямку;
- моральна застарілість інфраструктури та рухомого складу аеро-, морських та річкових портів, це стосується в першу чергу малих портів та всіх видів наземного транспорту;
- зниження частки міського екологічно чистого транспорту (трамваї, тролейбуси) та збільшення більш екологічно небезпечних частки автомобільних перевезень (маршрутки, автобуси).

Для вирішення означених проблем потрібна прискорена реалізація низки існуючих проектів. Так, до значимих проектів у розвитку транспортної інфраструктури на внутрішньодержавному так і міжнародному рівні слід

віднести наступні. За ініціативою України, Грузії та Азербайджану формується Транскавказький МТК, що через Одесу з'єднує Західну і Центральну Європу із Закавказзям. Необхідно забезпечити ефективне використання створеного паромного сполучення Україна – Грузія, з використанням існуючого паромного комплексу в Іллічівську і нового в Поті (Іллічівськ – Поті – Батумі), яке спільно з діючою переправою Азербайджан (Баку) – Туркменістан (Туркменбаші) утворює коридор ТРАСЕКА (Європа – Кавказ – Азія). У межах МТК Чорноморського економічного співробітництва по території приморських регіонів пропонується додатковий до МТК автомобільний маршрут: Рені – Ізмаїл – Одеса – Миколаїв – Херсон – Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь – Новоазовськ [28].

Важливішим для розвитку економіки регіону і туристично-рекреаційної діяльності зокрема є проект будівництва автомобільної дороги державного значення Одеса – Рені (на Бухарест) за напрямком «Одеса – Овідіополь – Білгород-Дністровський – Монаші» з мостовим переходом через Дністровський лиман (або принаймні її термінової капітальної реконструкції).

Таким чином, за умови модернізації існуючих інфраструктурних об'єктів і реалізації проектів в рамках розвитку міжнародних транспортних коридорів у напрямку «Європа – Азія» транзитно-транспортний потенціал приморських регіонів буде зростати.

Зростання індустрії туризму сприяє створенню нових робочих місць. Високий рівень професійної підготовки кадрів стає важливим елементом корпоративної культури. Аналіз регіонального ринку туристичних послуг свідчить про гостру потребу у кваліфікованих фахівцях туристичної галузі, насамперед екскурсоводах, гідах-перекладачах, інструкторах оздоровчо-спортивного туризму тощо. Враховуючи такі характеристики туристського ринку, як динамічна мінливість, виникнення нових тенденцій і способів підприємництва, важливо навчити і постійно вдосконалювати навички і можливості фахівців туризму орієнтуватися в кон'юктурі туристського

ринку. Тільки освічений, відповідним чином підготовлений фахівець здатний створити конкурентоспроможний продукт і реалізувати його. Кадрова політика припускає обов'язкове використання сукупності різних методів роботи з персоналом. Обов'язковою частиною корпоративної культури має стати постійне навчання співробітників і підвищення їх кваліфікації, як на базі офіційно діючих курсів, так і шляхом проведення внутрішньофірмових тренінгів своїми силами та за допомогою залучення сторонніх фахівців.

Подальший розвиток туристично-рекреаційної діяльності в межах приморських регіонів Одещини багато в чому залежить від успішності реалізації вже згадуваної в роботі Програми розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011 – 2015 роки [21].

Так, метою розробки Програми є визначення переліку практичних заходів, спрямованих на створення конкурентоспроможної туристично-рекреаційної галузі області, здатної задовольнити попит вітчизняних і іноземних туристів в якісних туристичних послугах, сприяти соціально-економічному розвитку регіону за рахунок збільшення прибуткової частини місцевого бюджету, притоку інвестицій та валютних надходжень, збільшення кількості робочих місць і самозайнятого населення, залучення шкільної і студентської молоді до активних форм відпочинку та ознайомлення з історико-культурним потенціалом області.

Подальший розвиток сфери туризму і рекреації області відповідно до Програми забезпечуватиметься за умови реалізації програмних заходів шляхом [21]:

- будівництва нових і реконструкції наявних об'єктів туристично-рекреаційного призначення за рахунок власних коштів суб'єктів підприємницької діяльності, коштів вітчизняних та іноземних інвесторів;
- розширення пропозиції місцевого туристичного продукту шляхом розробки і запровадження нових спеціалізованих туристично-

- екскурсійних маршрутів з використанням культурного і природного потенціалу регіонів;
- привертання масового контингенту туристів до відвідування регіональних культурних, спортивних і мистецьких заходів;
 - зростання індустрії туризму внаслідок збільшення кількості закладів тимчасового розміщення, розважальних закладів та об'єктів атракцій;
 - створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення інвестиційних коштів у будівництво інфраструктурних об'єктів з відпочинку на воді;
 - залучення населення сільських територій до надання послуг у сфері сільського туризму;
 - облаштування і оснащення туристичних центрів, об'єктів соціального туризму та привертання в сферу туризму нових категорій і груп населення;
 - залучення дітей і молоді до активного відпочинку й ознайомлення з культурним та історичним надбанням українського народу;
 - запровадження суб'єктами туристичної діяльності інноваційних форм і методів надання туристичних послуг та реклами власного туристичного продукту;
 - проведення рекламних заходів некомерційної спрямованості щодо просування регіонального туристичного продукту і курортно-рекреаційних можливостей області на внутрішньому і міжнародному туристських ринках.

ВИСНОВКИ

Вигідне транспортно-географічне розташування Одеської області, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність лікувальних ресурсів і значної кількості пам'яток культури й архітектури формують високий туристично-рекреаційний потенціал регіону. Однак ефективність його використання дозволяє бажати кращого. Причиною такого становища є ціла низка проблемних проблем.

Зокрема, основні проблеми туристично-рекреаційної діяльності, притаманні як Одеському регіону, так і державі в цілому, полягають у наступному:

- певний низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму, спричинений, в основному, відсутністю нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, обмеженою транспортною доступністю деяких об'єктів;

- невідповідність музейних експозицій та прилеглих територій до туристичних відвідувань, у тому числі іноземними туристами та особами з обмеженими фізичними вадами;

- недостатність фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація;

- робота в тіні ряду фірм, що надають туристичні послуги, недосконалість та слабкість здійснення контролю за дотриманням ними ліцензійних умов.

Перспективи розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах приморських територій Одещини безперечно мають спиратись на існуючі профільні наукові дослідження в цій сфері.

Згідно виконаного SWOT-аналізу сильними сторонами приморських районів є:

- сприятливе географічне положення; помірно-теплий клімат;

- можливості створення курортно-рекреаційного кадастру для визначення можливостей та обмежень у використанні курортно-рекреаційних та земельних ресурсів з визначенням перспектив і переваг територіального розвитку;
- формування конкурентоспроможних кластерів у рекреаційній та туристичній сферах.

Слабкі сторони:

- обмежений доступ та висока вартість кредитних ресурсів; недостатнє ресурсне забезпечення агропромислового комплексу;
- недостатнє фінансування цільових регіональних та державних програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток;
- дисбаланс між попитом та пропозиціями на ринку праці, наявність тіньової зайнятості;
- низька якість доріг та застарілий стан транспортної і енергетичної інфраструктури;
- тінізація послуг туристично-рекреаційного комплексу призводить до втрати місцевими бюджетами значної частки потенційних доходів і до послаблення можливостей розвитку комунальної інфраструктури, адекватної збільшенню припливу рекреантів.

Потенційні можливості:

- створення інвестиційного бренду кожного приморського району;
- зниження в міжсезоння собівартості рекреаційних послуг, цін на послуги санаторно-курортних установ до рівня беззбитковості з одночасним розвитком супутніх послуг;
- забезпечення диверсифікації туристичного продукту та розвиток нових сегментів ринку рекреаційних послуг; забезпечення розвитку медичного та соціального туризму;
- активізація розвитку в міжсезоння ділового, наукового, конгрес-, зимового, морського, етно-, мисливського, військового та інших видів туризму.

Потенційні загрози:

- недосконалий механізм державної підтримки підприємництва;
- неорганізованість санаторно-курортного і туристичного комплексу; невірно розставлені пріоритети економічного розвитку приморських районів;
- низька конкурентоспроможність санаторно-курортного і туристичного комплексу у порівнянні з Пан'європейськими зонами відпочинку.

Найпридатнішими для рекреації є ландшафтно-рекреаційні райони Сасиксько-Тилігульський і Ренійсько-Кілійський.

Основним видом рекреаційної діяльності Сасиксько-Тилігульського ЛРР, у межах якого є унікальні кліматичні зони морського узбережжя, лікувальні мулові сульфідні грязі та ропа Будацького, Куяльницького, Тилігульського, Хаджибейського лиманів і Тузловської групи озер (озера Шагани, Алібей, Бурнас), а також різноманітні мінеральні води, є курортно-лікувальна діяльність.

Наявність широкого спектру рекреаційних ресурсів у межах території району дасть можливість в перспективі удосконалювати такі види рекреаційної діяльності як паломницький (релігійний), ностальгійний (етнографічний), пізнавальний, кінний, мисливський, автомобільний, а також розвивати нетрадиційні і слаборозвинені види: велосипедний, піший, спортивний, діловий тощо.

Територію іншого приморського Ренійсько-Кілійського ЛРР можна розглядати як формуючий рекреаційний центр, функціональна спеціалізація якого носить лікувально-оздоровчий і рекреаційно-пізнавальний характер. Рекреаційний район орієнтується на реалізацію оздоровчо-відпочинкових циклів, а також відпочинку вихідного дня для місцевого населення і населення інших районів – мисливсько-рибальський вид відпочинку.

Найперспективнішими напрямками рекреації в районі є лікувально-оздоровчий (с. Приморське), екологічний туризм в межах заповідних територій (Дунайський біосферний заповідник, «Острів Зміїний»),

«Ізмаїльські острови» – Малий Далер, Великий Далер і Татару, водно-болотні угіддя міжнародного значення); сільський зелений, мисливський туризм (оз. Ялпуг-Кугурлуй, оз. Кагул, оз. Китай); круїзний, рибпромисловий і водноспортивний туризм (оз. Ялпуг-Кугурлуй, оз. Кагул, оз. Китай); історичний, етнографічний (м. Болград і ряд населених пунктів Болградського і Ізмаїльського районів) і релігійний туризм. Завдяки унікальності розташування острова Зміїний, цікавому підводному ландшафту, рослинному і тваринному світові Чорного моря активно розвивається дайвінг.

У сільських регіонах є сенс розвивати ешелонований тип освоєння: безпосередньо у береговій зоні – рекреаційно-туристичні кластери з поєднанням (там, де це є доцільним) з винними туристичними кластерами. Далі від узбережжя – сільськогосподарські кластери з впровадженням високо інтенсивного екологічно чистого сільського господарства і переробки продукції для задоволення потреб регіону і вивозу надлишків за межі регіону або країни.

Задля реалізації моделі кластеризації необхідно здійснити низку практичних заходів щодо розвитку та реформування туристично-рекреаційного комплексу приморських районів, запровадити ефективну іміджеву і маркетингову політику.

Пріоритетними у напрямку розвитку туристично-рекреаційної на приморських територіях Одещини є процеси екологізації рекреаційно-туристичного природокористування. Сутність екологізації рекреаційно-туристичного природокористування можна трактувати як безперервний процес поширення ідеології «зеленої» економіки в суспільно-територіальному системоутворенні на основі певних закономірностей та регіональних особливостей.

Привабливість розвитку туристично-рекреаційної діяльності та сталий розвиток приморських територій взагалі також дуже залежить від успішності розвитку транспортної інфраструктури Одеського регіону.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

- 1 Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ
- 2 Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua>
- 3 Рекомендації комітетських слухань «Природно-заповідний фонд України: стан та перспективи розвитку» , Рішення комітету від 21 травня 2008 року №14/2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://komekolog.rada.gov.ua/komekolog/control/uk/publish/article;jsessionid=B2E9FE34B1CAD5AE20117F2D1B20EBB8?art_id=53050&cat_id=48830
- 4 Прес-конференція «Перспективи розвитку природно-заповідного фонду Одеської області» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecology.odessa.gov.ua/novosti/pres-konferencya-perspektivi-rozvitku-prirodno-zapovdnogo-fondu-odesko-oblast/>
- 5 Стойловский В. П. Водно-болотные угодья Азово-Черноморского региона в системе природоохранных и управленческих решений / В. П. Стойловский – Одесса: Феникс, 2003. – 309 с.
- 6 Дунайський біосферний заповідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.newikis.com.ua
- 7 Національна академія наук України. Дунайський біосферний заповідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.dbr.org.ua
- 8 Нижньодністровський національний природний парк [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.uaeta.org.ua
- 9 Національний природний парк «Тузловські лимани» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.tyzlivski-luman.ucoz.com

- 10 Тилігульський регіональний ландшафтний парк [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrain.travel
- 11 Туристичними стежками Миколаївщини. Регіональний ландшафтний парк «Тилігульський» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.laginlib.org.ua
- 12 Екологічне право України. Навчальний посібник. / За ред. канд. юрид. наук, доцента Каракаша І.І. / – Одеса, 2012. – 624 с.
- 13 Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР
- 14 Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XI
- 15 Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 року № 2026-III
- 16 Бобкова А. Г. Правовий режим використання та охорони рекреаційних зон / А. Г. Бобкова // Екологічне право: Особлива частина: підручник / За ред. В. І. Андрейцева. - К.: Істина, 2001. - С. 502-503
- 17 Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» № 330 від 22 червня 2009 року
- 18 Земельний Кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III
- 19 Ткаченко О. М. Право користування природними ресурсами рекреаційних зон / О. М. Ткаченко // К.: Право України. - 2004. - 62 с.
- 20 Малишева Н. Р. Правові засади формування, збереження та раціонального використання національної екологічної мережі України / Н. Р. Малишева // Екологічне право України. Академічний курс : підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. - К., 2008. - С. 658.
- 21 Рішення Одеської обласної Ради «Про затвердження Програми розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011 – 2015 роки» від 26.08.2011 р. №204-VI

- 22 Горун В.В. Оцінка забезпеченості рекреаційними ресурсами адміністративно-територіальних одиниць Одеської області. / Горун В.В. Збірник «Регіональні екологічні проблеми». V Міжнародна наукова конференція студентів, магістрантів і аспірантів, ОДЕКУ, Одеса, 2012 – с. 72-74
- 23 Топчієв О.Г. Одеський регіон: природа, населення, господарство. / Топчієв О.Г. - Астропринт, Одеса, 2003. - 184 с.
- 24 Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. [Текст]/ Бейдик О.О.– К.: КНУ, 2001. – 397 с.
- 25 Горун В. В. Аналіз теоретико-концептуальних основ рекреаційного районування / В. В. Горун // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: географія. – 2012. – № 1 (випуск 31). – С. 161-169
- 26 Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів, 1997. – 189 с.
- 27 Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. / Кравців В. С. [та ін.]. Наукове видання. – Львів : НАН України. – ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
- 28 Інструменти та механізми забезпечення сталого розвитку приморських регіонів України. Аналітична доповідь матеріали круглого столу 20 грудня 2013 року. Фенікс, Одеса, 2014. – 110 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Таблиця 1 – Перелік природно-заповідних об'єктів Одеської області

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
Біосферні заповідники						
1	Дунайський біосферний заповідник	Біосферний заповідник	46402.900	1998	Кілійський	
Національні природні парки						
	Тузловські лимани	Національний природний парк	27865.0	2010	Татарбунарський	
	Нижньодністрівський	Національний природний парк	21311.1	2008		
Регіональні ландшафтні парки						
2	Ізмаїльські острови	Регіональний ландшафтний парк	1366.0	1993		
3	Тилігульський	Регіональний ландшафтний парк	13954.0	1997		
Заказники						
4	Острів Зміїний	Заказник загальнозоологічний	232.0	1998	Кілійський	 45°15'18" пн. ш.30°12'15" сх. д.
5	Дальницький	Заказник ботанічний	1024.0	1974	Овідіопольський	 46°24'00" пн. ш.30°32'00" сх. д.
6	Петрівський	Заказник загальнозоологічний	340.0	1974	Комінтернівський	 46°57'30" пн. ш.30°57'00" сх. д.
7	Савранський ліс	Заказник ландшафтний	8397.0	1984	Савранський	 48°05'00" пн. ш.30°05'00" сх. д.
8	Староманзирський	Заказник ботанічний	128.0	1974	Тарутинський	 46°28'30" пн. ш.29°20'30" сх. д.
9	Коса Стрілка	Заказник орнітологічний	394.0	1974	Комінтернівський	 46°55'38" пн. ш.31°00'00" сх. д.
10	Павлівський	Заказник ботанічний	403.0	1998	Фрунзівський	 47°13'50" пн. ш.29°37'30" сх. д.
11	Долинський	Заказник ботанічний	815.0	1998	Ананьївський	 47°34'45" пн. ш.29°58'00" сх. д.

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
12	Жовтневий	Заказник ентомологічний	15.0	1983	Болградський	45°38'00" пн. ш.28°42'50" сх. д.
13	Ліски	Заказник ботанічний	107.0	1978	Кілійський	45°26'25" пн. ш.29°34'15" сх. д.
14	Діброва Могилевська	Заказник ландшафтний	45.0	1972	Тарутинський	46°27'31" пн. ш.29°19'00" сх. д.
15	Лиманський	Заказник ландшафтний	65.0	1982	Білгород-Дністровський	46°15'40" пн. ш.30°10'40" сх. д.
16	Бендзарський ліс	Заказник ландшафтний	30.0	1993	Балтський	47°54'35" пн. ш.29°40'20" сх. д.
17	Коритнівський	Заказник ентомологічний	25.0	1983	Балтський	47°58'40" пн. ш.29°41'30" сх. д.
18	Діброва болотного дуба	Заказник ландшафтний	21.40	1984	Біляївський	46°32'40" пн. ш.29°57'30" сх. д.
19	Костянська балка	Заказник ботанічний	28.00	1993	Роздільнянський	46°44'30" пн. ш.30°28'10" сх. д.
20	Чегодарівський	Заказник ландшафтний	46.65	1983	Ширяївський	47°22'30" пн. ш.30°02'30" сх. д.
21	Сосновий ліс	Заказник лісний	8.40	1980	Савранський	48°08'20" пн. ш.30°11'20" сх. д.
22	Діброва Манзирська	Заказник ландшафтний	100.0	1972	Тарутинський	46°26'30" пн. ш.29°20'00" сх. д.
23	Тилігульський пересип	Заказник орнітологічний	390.0	1983	Комінтернівський	46°38'10" пн. ш.31°10'30" сх. д.
24	Каїрівський	Заказник ландшафтний	150.0	1993	Комінтернівський	46°55'00" пн. ш.30°59'30" сх. д.
25	Новомиколаївський	Заказник ландшафтний	315.0	1993	Комінтернівський	46°58'20" пн. ш.30°53'20" сх. д.
26	Верхній ліс	Заказник ландшафтний	380.0	1984	Іванівський	46°49'00" пн. ш.30°32'50" сх. д.
27	Фрасине	Заказник ландшафтний	421.0	1980	Великомихайлівський	47°10'00" пн. ш.29°38'00" сх. д.
28	Шептереди	Заказник ландшафтний	1016.0	1978	Фрунзівський	47°19'00" пн. ш.29°40'00" сх. д.
29	Осинівський	Заказник	531.0	1980	Ширяївський	47°19'00" пн. ш.30

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
		ландшафтний				°10'40" сх. д.
30	Заводівський	Заказник ландшафтний	93.0	1980	Березівський	 47°13'40" пн. ш.30°52'00" сх. д.
31	Березівський	Заказник ландшафтний	1503.0	1982	Кодимський	 48°01'30" пн. ш.29°14'00" сх. д.
32	Лісничівка	Заказник ботанічний	3176.0	1984	Балтський	 48°01'30" пн. ш.29°34'00" сх. д.
33	Даничеве	Заказник ландшафтний	354.0	1993	Балтський	 48°07'12" пн. ш.29°41'12" сх. д.
34	Калинівський	Заказник ботанічний	92.0	1993	Комінтернівський	 46°52'45" пн. ш.31°02'15" сх. д.
35	Тополине	Заказник ландшафтний	68.0	2001	Болградський	 45°37'00" пн. ш.28°37'20" сх. д.
36	Виноградівка	Заказник ландшафтний	297.0	2001	Болградський	 45°37'20" пн. ш.28°35'00" сх. д.
37	Лунг	Заказник ландшафтний	799.0	2001	Ізмаїльський	 45°22'00" пн. ш.28°57'20" сх. д.
	Філофорне поле Зернова	Заказник ботанічний	402500	2008	-	 45°31'00" пн. ш.31°10'40" сх. д.
Пам'ятки природи						
38	Михайлопольський	Пам'ятка природи ботанічна	5.50	1984		
39	Одеські катакомби	Пам'ятка природи геологічна	4.670	1963	Одеса	
40	Баранівський ліс	Пам'ятка природи ботанічна	4.10	1972		
41	Гребеники	Пам'ятка природи геологічна	0.30	1972		
42	Джерело Канава	Пам'ятка природи гідрологічна	0.20	1979		
43	Джерело Зустріч	Пам'ятка природи гідрологічна	0.20	1993		
44	Джерело Слободка	Пам'ятка природи гідрологічна	0.20	1993		
45	Дубрава	Пам'ятка природи	0.60	1972		

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
	Лабушна	ботаніча				
46	Віковий дуб	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1973		
47	Джерело Кішево	Пам'ятка природи гідрологічна	0.010	1972	Савранський	
48	Джерело Огруд	Пам'ятка природи гідрологічна	0.010	1972	Савранський	
49	Дубовий гай	Пам'ятка природи ботаніча	2.90	1972		
50	Дубово-сосновий гай	Пам'ятка природи ботаніча	2.90	1972		
51	Акацієвий гай	Пам'ятка природи ботаніча	1.10	1972		
52	Новоіванівський	Пам'ятка природи ботаніча	2.00	1993		
53	Дубрава Арцизьська	Пам'ятка природи ботаніча	2.00	1972		
54	Перша дубрава червоного дубу	Пам'ятка природи ботаніча	1.70	1973		
55	Друга дубрава червоного дубу	Пам'ятка природи ботаніча	1.30	1972		
56	Джерело Гайдамацька криниця	Пам'ятка природи гідрологічна	0.20	1972	Савранський	
57	Пушкинський платан	Пам'ятка природи ботаніча	0.010	1972	Одеса	
58	Суворовський	Пам'ятка природи ботаніча	1.00	1993		
59	Акація біла	Пам'ятка природи ботаніча	0.015	1983		
60	Акація біла	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1993		

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
61	Акація біла	Пам'ятка природи ботаніча	0.02	1993		
62	В'яз гладкий	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1993		
63	Гінго білоба	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1972		
64	Гінго білоба	Пам'ятка природи ботаніча	0.20	1983		
65	Гінго білоба	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1979		
66	Дуб білий	Пам'ятка природи ботаніча	0.02	1993		
67	Дуб звичайний	Пам'ятка природи ботаніча	0.20	1979		
68	Дуб звичайний	Пам'ятка природи ботаніча	0.040	1993		
69	Дуб звичайний	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1993		
70	Дуб звичайний	Пам'ятка природи ботаніча	0.020	1993		
71	Дуб зонтичний	Пам'ятка природи ботаніча	0.015	1972		
72	Каркас західний	Пам'ятка природи ботаніча	0.20	1979		
73	Кедр річковий	Пам'ятка природи ботаніча	0.20	1984		
74	Каштан конський	Пам'ятка природи ботаніча	0.015	1984		
75	Каштан конський	Пам'ятка природи ботаніча	0.010	1979		
76	Клен гостролистий	Пам'ятка природи ботаніча	0.015	1983		
77	Липа американська	Пам'ятка природи ботаніча	0.02	1993		
78	Платан західний	Пам'ятка природи ботаніча	0.02	1983		

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
79	Платан західний	Пам'ятка природи ботанічна	0.01	1972		
80	Платан західний	Пам'ятка природи ботанічна	0.01	1972		
Заповідні урочища						
96	Дністровські плавні	Заповідне урочище	7620.0	1993		
97	Байтали	Заповідне урочище	1735.0	1980		
98	Чабанка	Заповідне урочище	1611.0	1980		
99	Кішево (Кішевська Дача)	Заповідне урочище	2844.0	1980	Савранський	
Пам'ятки садово-паркового мистецтва						
100	Кардамичевський	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	49.00	1960		
101	Красноармійський дендропарк	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	55.00	1979		
102	Сергієвський	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	18.00	1993		
103	Парк Дністр	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	10.00	1973		
104	Парк дитячого санаторію	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	58.00	1973		
105	Коханівка	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	260.00	1973		
106	Влекруч-Негай	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	936.00	1980		
107	Парк ім. Шевченко	Пам'ятка садово-паркового	50.60	1972		

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
		містечтва				
108	Дюковський парк	Пам'ятка садово-паркового містечтва	28.10	1972		
109	Парк ім.Ленинського комсомолу	Пам'ятка садово-паркового містечтва	26.70	1972		
110	Міський сад	Пам'ятка садово-паркового містечтва	1.860	1972	Одеса	
111	Парк ім. Котовського	Пам'ятка садово-паркового містечтва	16.80	1972		
112	Дендропарк Перемоги	Пам'ятка садово-паркового містечтва	51.60	1972	Одеса	
113	Парк Студентський	Пам'ятка садово-паркового містечтва	7.60	1984		
114	Парк санаторія ім.Чкалова	Пам'ятка садово-паркового містечтва	18.00	1972	Одеса	
115	Парк санаторія "Аркадія"	Пам'ятка садово-паркового містечтва	15.00	1972	Одеса	
116	Юнатський парк	Пам'ятка садово-паркового містечтва	1.20	1972	Одеса	
117	Парк ім.Пушкина	Пам'ятка садово-паркового містечтва	19.10	1972		
118	Комсомольський	Пам'ятка садово-паркового містечтва	1.50	1972		
119	Ракуловський	Пам'ятка садово-паркового	4.10	1973		

№ на карті	Назва об'єкта	Тип, категорія, значення	Площа, га	Рік створення	Розташування	Координати
		містечтва				
120	Мар'їн гай	Пам'ятка садово-паркового містечтва	48.00	1972		
121	Гетьманівський	Пам'ятка садово-паркового містечтва	2.40	1972	Савранський	
Ботанічні сади						
122	Ботанічний сад ОНУ	Ботанічний сад	16.00	1983	Одеса	
Зоологічні парки						
123	Одеський зоопарк	Зоологічний парк	6.50	1938	Одеса	

Додаток 2

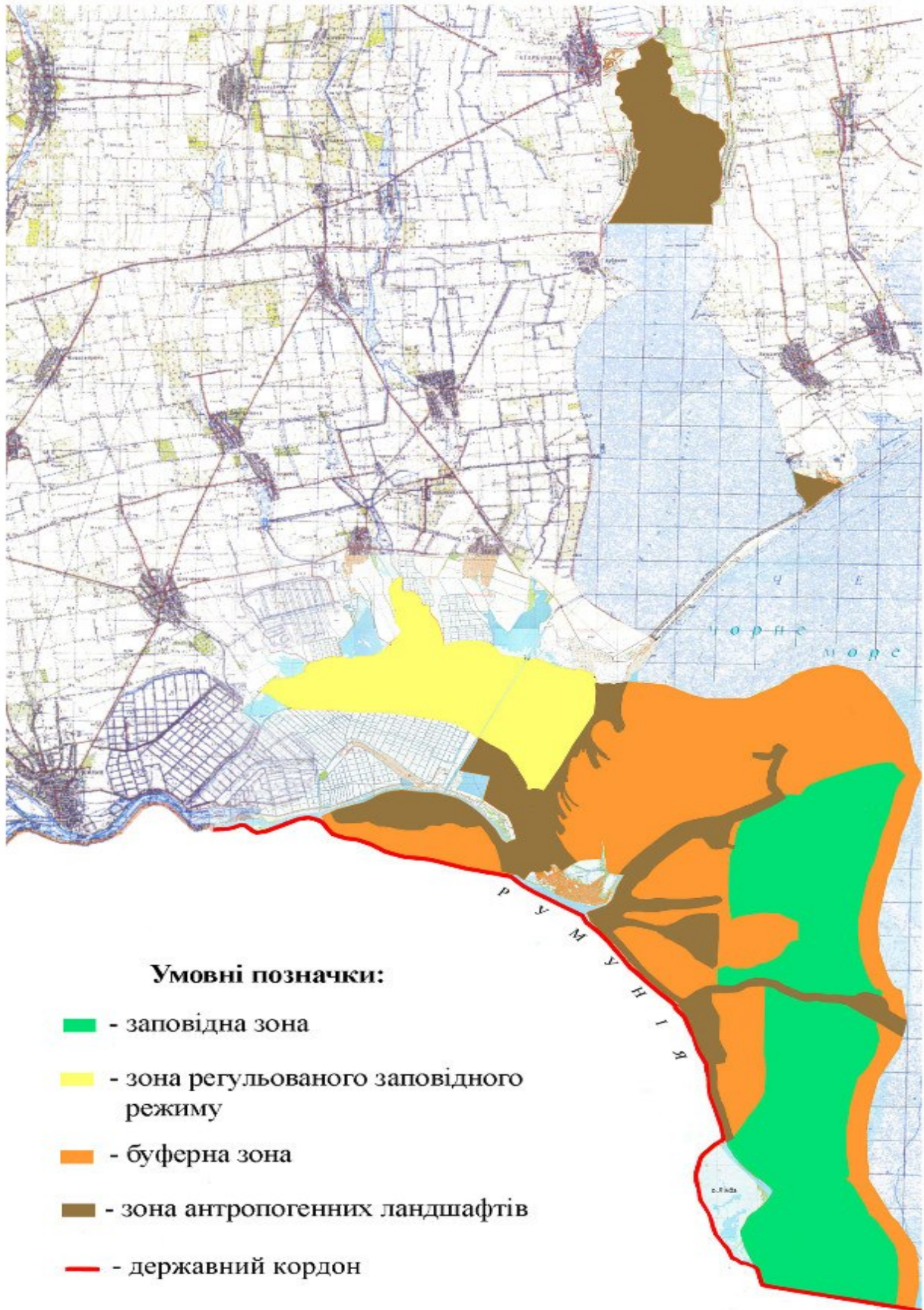

Рис. 2.2.1 – Картосхема Дунайського біосферного заповідника

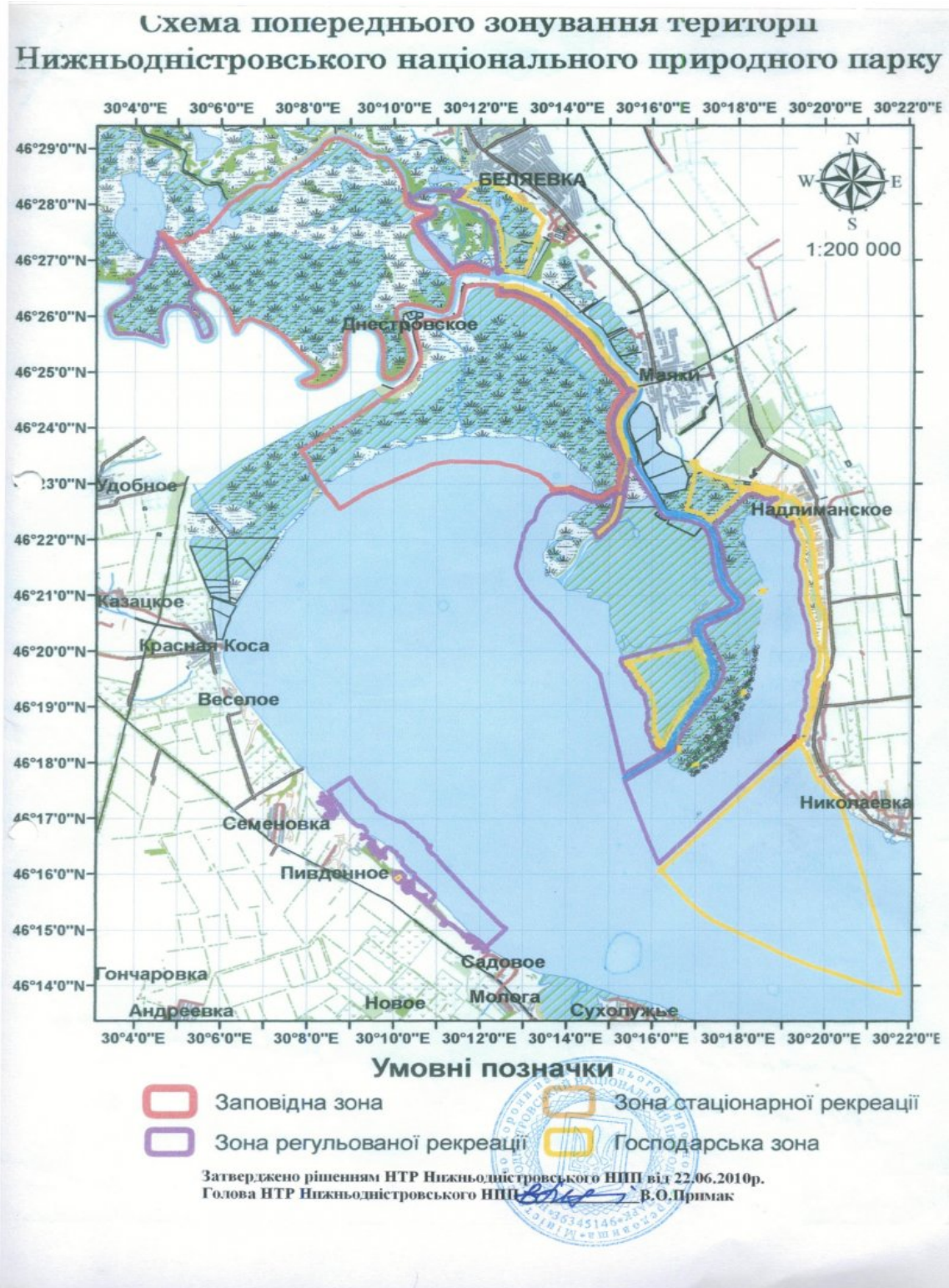

Рис. 2.3.1 – Картосхема Нижньодністровського НПП

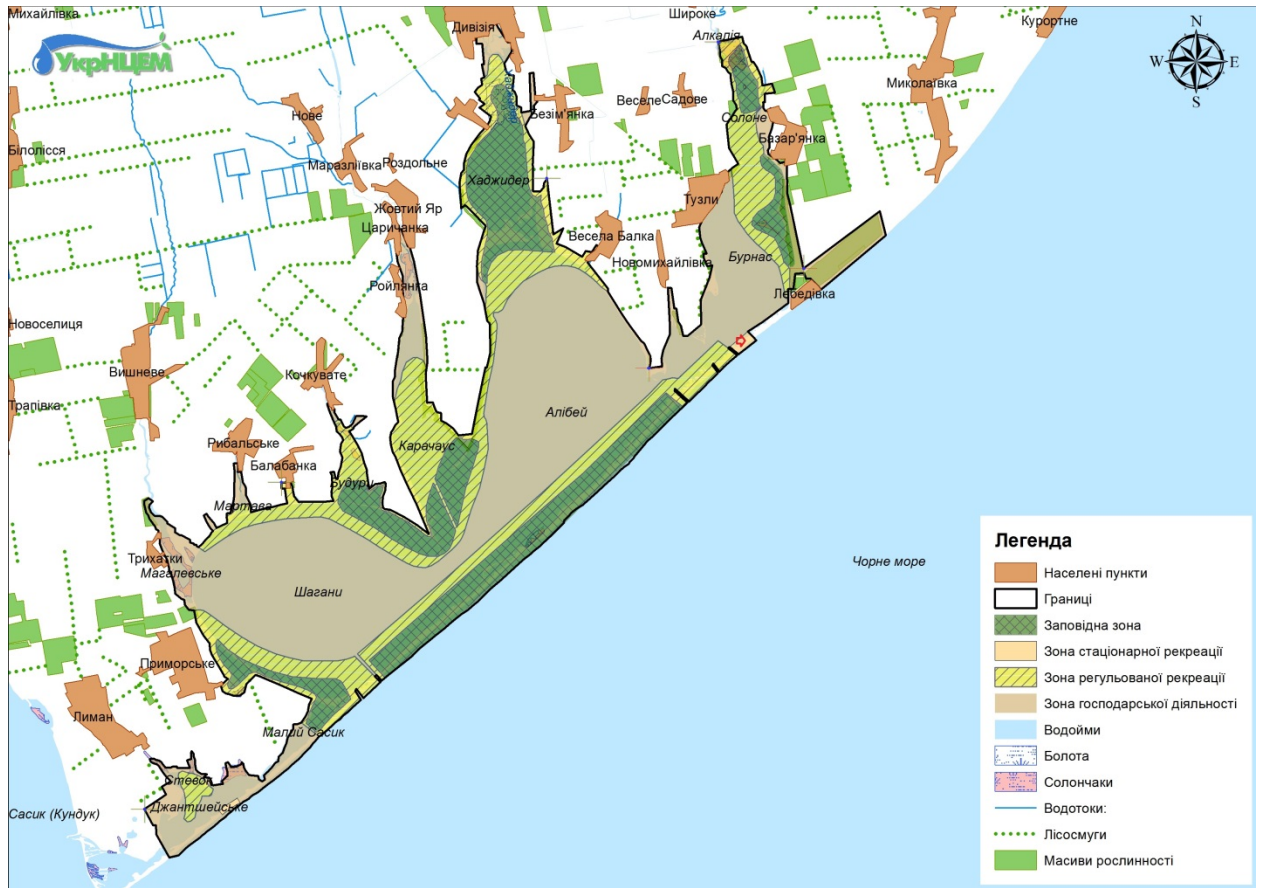

Рис. 2.4.1 – Картосхема НПП «Тузовські лимани»